Әкиятләр

Сказки

УДК 821.1/.8-34
ББК 84(0)-4
Ә38

Илдус Әҗемов, Фәридә Ризаева, Алсу Тимергалина,
Рушан Шәмсетдинов, Ольга Ярикова рәсемнәре

Иллюстрации Ильдуса Азимова, Фариды Ризаевой, Алсу Тимергалиной,
Рушана Шамсутдинова, Ольги Яриковой

Әкиятләр = Сказки / [төз. : А. Ф. Галиәхмәтова]. – Казан : Татар. кит. нәшр.,
Ә38 2021. – 59 б.

Әлеге китапта Идел буенда яшәүче халыкларның йөзек кашы булырдай, буыннан-буынга тапшырылып килгән, тарихи хәтерен саклаган, үз милләтенең сыйфатларын чагылдыра торган әкиятләре урын алды.

Сказка как сокровищница народной мудрости, передаваясь из поколения в поколение, отражает историческую память и раскрывает национальные особенности каждого народа. В эту книгу вошли лучшие образцы фольклора народов Поволжья.

УДК 821.1/.8-34
ББК 84(0)-4

© Татарстан китап нәшрияты, 2021
© Татарское книжное издательство, 2021
© Галиәхмәтова А. Ф., төз., 2021
© Галиахметова А. Ф., сост., 2021

Камыр батыр

Борын-борын заманда яшәгән, ди, бабай белән әби. Бабай балык аулаган, шуның белән көн күргәннәр. Тик балалары булмау гына эчләрен пошырган. Беркөнне бабай гадәтенчә балыкка барган. Ау салып тартып алган икән – сәер бер балык эләгеп чыккан. Балыкның тәңкәләре алтыннан да көмештән, гәүһәрдән дә якуттан, ди. Күзнең явын алып торалар, ди.

Бабай, балыкны учына алып, озак карап торган да: «Моны ашап тамак туймас, яши бирсен», – дип, диңгезгә ташлыйм дигәндә генә, балык телгә килгән:

– Бабай! Мине алып кайт. Итемне улларыңа ашат, канымны атларыңа эчер, кылчыкларымны этләреңә бир, – дигән.

Бабайның уллары булмагач, аптырап калган. Ни эшләргә белми торган-торган да, ни булса да булыр дип, балыкны алып кайтып киткән.

Кайткач, ишектән кереп сүз катарга өлгермәгән, ике малай күтәреп, каршысына карчыгы килеп баскан.

– Бу малайлар – безнең улларыбыз! – дигәч, бабай тагын да ныграк гаҗәпләнгән.

Шуннан моның карчыгы бабай балыкка киткәч ни булганын сөйләп биргән.

– Син балыкка чыгып китү белән камыр бастым да, ике малай ясап, сандыкка салдым, – дигән әби. – Шул арада үзем ишегалдына чыгып әйләндем. Килеп керсәм, колагыма бала елаган тавыш ишетелгәндәй булды. Ипләбрәк тыңласам, тавыш сандык эченнән килә. Карасам шаккаттым: минем бая салып куйган малайларыма җан иңгән!

Ни әйтергә белми катып калган бабай, һушына килгәч, балыкның әйткән сүзләрен исенә төшергән. Шуннан балыкның итен малайларга ашаткан, канын ике атына эчергән, кылчыкларын ике этенә ташлаган.

Могҗизалы балыкның итен ашагач, малайларның башы алтын балык тәңкәләре кебек асылташлар белән капланган. Малайлар көн үсәсен бер сәгатьтә үскәннәр. Бабай белән әби бик куанганнар, үзләрен дөньяда иң бәхетле кеше итеп санаганнар, зурысына Камыр батыр дип исем кушканнар.

Бервакыт Камыр батырның дөнья гизеп кайтасы килгән. Камыр батыр атасына:

– Атам! Миңа унбиш пот чуеннан чукмар койдыр, аннан да авыррак итеп кылыч суктыр. Юл йөргәндә кирәк булыр алар миңа, – дигән.

Атасы чукмар белән кылыч эшләтеп биргәч, Камыр батыр, коралларын сынарга дип, бер яланга чыккан. Унбиш потлы чукмарны күккә чөеп җибәргән, төшеп җиткәндә, Камыр батыр аның астына башын куйган, чукмар, Камырның башына бәрелеп, челпәрәмә килеп ватылган. Камыр батыр аның ватыкларын җыеп алган да, аннан да авыррак итеп, икенче чукмар койдыртып алган. Аны да шулай итеп сынап карагач, ярарлык дип тапкан.

Чыгып китәр алдыннан, Камыр батыр бер укны җепкә бәйләп келәт өрлегенә элгән дә энесенә:

– Син бу укны көн саен карап тор. Май тамса, мин исән-сау булырмын, кан тамса, үлгән булырмын. Ул чакта мине эзли чыгарсың, – ди.

Камыр батыр ата-анасы, энесе белән хушлашкан да, чукмары белән кылычын тагып, атка атланып чыгып киткән. Бик озак чапкач, ялгызы гына торган бер өйгә барып җиткән. Атын бәйләп, шунда ятып ял итмәкче булган. Бу йортта убырлы карчык яши икән. Ул Камыр батырны ишек ачып каршы алган:

– Кем син, улым? Каян киләсең? Кая китеп барышың? – дип сораган.

Камыр батыр, аның сорауларына җавап биргәч:

– Бик ачыктым, әби, капкалап алырга берәр нәрсәң булмасмы? – ди.

Убырлы карчык Камыр батырга ашарга-эчәргә китергән. Камыр батыр шикләнмичә ашап эчкән дә һушсыз булып ауган. Убырлы моның эчәренә агу салган булган икән. Шуны гына көтеп торган убырлы Камыр батырны йоткан да җибәргән, ә асылташлы башын өен бизәргә дип алып калган.

Камыр батырның чыгып киткәненә байтак вакыт узган бит инде. Беркөнне әнкәләре кече улын келәттәге өрлекне карап керергә чыгарып җибәргән. Энесе караса, уктан кан тамып тора, ди. Ул, кереп, әти-әнисе белән саубуллашкан да, балык кылчыкларын кимергән теге этләрне иияртеп, агасын эзләргә чыгып киткән. Этләр моны туп-туры убырлы өенә алып килгәннәр. Өйгә килеп керсә, егетне бик сылу бер кыз каршы алган.

– Егет, җаның кадерле булса чыгып кит тизрәк, – дигән кыз.

– Агамны күрми китмим, – дигән егет.

– Алай булгач тыңла: әби сине табынга чакырыр, син бернәрсәне дә ашамаэчмә, – дип, кыз күздән югала.

Бу аптырап торган арада, убырлы карчык килеп кергән. Кергән дә егетнең кемлеген, кая барышын сораштыра башлаган. Аннары:

– Ачыккансыңдыр, улым, ашап-эчеп кит, – дип, табын янына чакырган.

Егет бер әйбергә дә кагылмагач, кыстый да кыстый, ди, бу. Алай да ашамагач, бу егетне үтермәкче булган. Көче җитмәгән. Шуннан егет үзе, торып, убырлының чәчләреннән урап алган да: «Агамны кайтар», – дип, убырлыны камчысы белән ярырга тотынган.

Убырлы нишләсен, Камыр батырның сөякләрен чыгарып, башын ялгаган да өстенә тере суы бөркегән. Шуннан соң Камыр батыр күзен ачып сикереп торган.

– Ай-һай озак йоклаганмын, – дигән ул.

– Йоклагансың, йокламый ни! Мин булмасам, мәңге уянмас идең, – дип, энесе булган хәлләрне сөйләп биргәч, Камыр батыр явыз карчыкны суккан да үтергән. Шуннан убырлының бөтен байлыгы белән теге кызны энесенә биргән. Энесе, ата-анасы янына кайтып, теге кызга өйләнеп яши башлаган, Камыр батыр ары киткән.

Бара торгач, бер патшалыкка җитә бу. Бер картка фатирга төшә. Карт моны хәзинәдә бары белән кунак итә, үзе шәһәр хәлләрен сөйли:

– Бәхетсезлек килде әле калабызга, – ди ул. – Әйбәт кенә яшәп ятканда, дию килеп төште. Шушында яшәмәкче булып, барыбызны да кырып бетерү белән яный башлады. Инде диюгә илчеләр җибәреп, бездән күпме түләү сорыйсың, бирәбез, безне генә тынычлыкта калдыр, диделәр. Дию көн саен бер кыз җибәреп торуларын сораган. Нишләмәк кирәк, кала халкы шуңа риза булды. Инде хәзер чират патшаның бердәнбер кызына җитте. Кызын коткарган кешегә патша зур бүләкләр вәгъдә итә. Әле кызны чуен сарайга яшерделәр, аны патшаның бер вәзире саклап тора.

Бабай сөйләп бетерү белән, Камыр батыр, чукмарын алып, шунда киткән. Чуен сарайга барып җитеп, ишекне тартып караса, ишек ачылган да киткән. Патша кызы, Камыр батырны күреп:

– Егет, нишләп йөрисең монда? – дип сораган, ди.

Камыр батыр:

– Сине коткарырга килдем, – дип кенә өлгергән, шул арада, күк күкрәп, яшен яшьнәп, коточкыч зур дию килеп баскан. Аның янында Камыр батыр малай кебек кенә күренә, ди. Дию аңа:

– Син монда нигә дип килдең? – ди.

– Сине үтереп, патша кызын коткарырга килдем! – ди Камыр батыр.

Шулай дигән дә Камыр батыр, чукмарын күтәреп диюгә суккан икән, гәүдәсеннән башы өзелеп, читкә тәгәрәгән. Камыр батыр диюнең башын, чуен сарайны күтәреп, сарай нигезенә тыгып куйган, ә гәүдәсен диңгезгә ташлаган. Шуннан, кыз белән хушлашып:

– Мин сезгә соңрак килермен, хәзер миңа ял итәргә кирәк, – дип кайтып киткән.

Ул арада патшаның чуен сарайны сакларга куелган вәзире килеп җиткән.

– Әгәр атаңа диюне мин үтерде дип әйтмәсәң, хәзер үк башыңа җитәм, – дип, кызны куркытып куйган.

Кайтканнар болар патша сараена. Патша, кызының исән-сау кайтып керүен күргәч, үз күзләренә ышанмый торган. Шул ук минутта кызын шушы батырга кияүгә бирәчәген игълан иткән.

Инде өченче көн туй бара. Патша да, кияү дә, кунаклар да шат, бары тик кыз гына күңелсез, ди. Патша кызы туйга килгән һәрбер кешене күздән кичереп утыра.

Бервакыт сарайга хәерче генә киенгән берәү килеп ишек төбенә утырган. Патша, моны күреп, ачуланып, куып чыгарырга боерган. Патша кызы Камыр батырны танып алган да атасыннан аны сарайда калдыруын сораган.

Патша рөхсәт иткән, кыз Камыр батырга бер кәсә бал китереп биргән. Камыр батыр балны күтәреп эчеп җибәргән дә җырларга рөхсәт сораган. Камыр батырның моңлы тавышыннан кунаклар оеп киткәннәр, бер патша кызы гына уяу килеш калган. Камыр батыр хәерче киемнәрен салып ташлаган. Патша кызы аңа чуен сарайдан чыккач булган хәлләрне сөйләп биргән. Камыр батыр аңа:

– Кунаклар һушларын җыйгач, миңа сөйләгәннәреңне аларга да сөйләрсең, – дигән.

Икенче җырга кунаклар уянган. Патша кызы үзен диюдән чынлыкта кем коткарганы турында сөйләп биргән. Кияү:

– Юк-юк, диюне мин үтердем, патша кызын мин коткардым, – дип кычкырына, ди.

Патша аңа:

– Диюне син үтергәнсең икән, расла! Ничек рasларсың? – дип сорау биргән.

– Диюнең башын чабып өздем дә чуен сарай астына салып куйдым, – дигән вәзир.

Ул шулай дигәч, җыелышып, чуен сарай янына киткәннәр. Патша вәзиренә:

– Әйдә, диюнең башын яшергән җиреңнән алып күрсәт инде, – дигән.

Вәзир тегеләй иткән, болай иткән, чуен сарайны күтәрү түгел, урыныннан да кузгата алмаган.

Камыр батыр чыккан да, чуен сарайны күтәреп:

– Диюне мин үтердем. Менә аның башы! – дип, диюнең килбәтсез башын алып күрсәткән.

Шуннан соң диңгездән диюнең гәүдәсен дә алып чыккан. Халык Камыр батырның көч-куәтен күреп хәйран калган.

Шуннан патша Камыр батырга:

– Вәгъдәм буенча ярты байлыгым белән кызымны сиңа бирәм, варисым булырсың, – дигән.

Ә алдакчы вәзирен асарга боерган, ди.

Камыр-батыр

Жили старик со старухой. Старик промышлял рыболовством. Они ни в чём не нуждались, но отсутствие детей делало их жизнь тоскливой.

В один пасмурный день старик по обыкновению пошёл к морю ловить рыбу. Закинул в море сеть, и вскоре попалась необыкновенная рыбка: вместо чешуи блестели у неё драгоценные разноцветные камни, от которых исходил свет, подобный солнечному. Старик положил рыбку себе на ладонь, долго смотрел на неё и наконец сказал:

– Этой рыбкой сыт не будешь, пусть живёт. – Он хотел было уже бросить рыбку в море, как она промолвила человеческим голосом:

– Старик! Возьми меня, накорми моим мясом своих сыновей, напои моей кровью своих коней, а косточки мои отдай собакам.

Старик изумился: ведь у него не было сыновей. Стоит он и не знает, что делать – верить или не верить. Как бы там ни было, взял старик рыбку и понёс домой, размышляя о происшедшем. Так был взволнован, что едва добрёл до своего дома. Не успел вымолвить и слова, как старуха поднесла к нему двух мальчиков:

– Смотри, вот эти мальчики – наши дети.

Ещё больше удивился старик. Жена рассказала ему, что произошло в избушке, когда он ушёл:

– Я замесила тесто и, вылепив из него фигурки двух мальчиков, положила в сундук, а сама вышла. Когда возвратилась, я услышала детский плач из сундука. Скоро я отперла сундук и увидала, что мои мальчики, сделанные из теста, ожили.

Когда потрясённый всем, что произошло, старик пришёл в себя, поступил так, как советовала рыбка: её мясом накормил мальчиков, кровью напоил двух коней, а косточки бросил двум собакам. Тогда головы мальчиков покрылись теми же разноцветными камнями, какими была покрыта сама рыбка. Мальчики росли не по дням, а по часам на радость старикам, которые считали себя самыми счастливыми на свете.

Скоро Камыр-батыр – так назвали старшего – стал скучать: ему захотелось попутешествовать по белу свету. Старик со старухой, узнав о намерениях сына, силь-

но огорчились, но делать было нечего, и решили не задерживать его. Камыр-батыр сказал отцу:

– Закажи мастеру сделать для меня чугунную палицу в пятнадцать пудов и шашку потяжелее. Это оружие необходимо для моего путешествия.

Желая испытать прочность оружия, Камыр-батыр вышел на поляну, метнул палицу ввысь с такой силой, что та исчезла из глаз. Когда палица показалась на обратном пути, Камыр-батыр подставил под неё обнажённую голову. Та, ударившись, разлетелась. Собрал Камыр-батыр обломки и заказал себе новую палицу, ещё тяжелее. Испытал и эту – остался доволен.

Собираясь в путь, Камыр-батыр взял стрелу, привязал к концу верёвки, повесил в амбаре и сказал брату:

– Каждый день смотри на эту стрелу: если из неё будет капать масло, знай, что я жив и здоров; если же потечёт кровь, знай, что я мёртв, и немедленно отправляйся искать меня.

Простился Камыр-батыр с отцом, матерью, братом и поехал.

Спустя некоторое время он подъехал к какой-то избушке и решил отдохнуть. Привязав своего скакуна неподалёку, вошёл в эту избушку. Жила в ней мэскэй[1]. Камыр-батыра на пороге встретила старушка и стала расспрашивать, кто он, откуда и куда едет. Тот ответил на все вопросы и сказал:

– Я устал и проголодался, нет ли у тебя поесть?

Старушка подала ему много разных кушаний и между прочим какую-то жидкость. Камыр-батыр, ничего не подозревая, отведал всего и вдруг потерял сознание. Оказалось, что мэскэй напоила его ядом. Как только Камыр-батыр потерял сознание, ведьма съела всё его тело, а голову повесила на стену.

Прошло довольно много времени после отъезда Камыр-батыра, а дома его как бы совсем забыли. Однажды мать предложила брату Камыр-батыра взглянуть на стрелу, по которой можно было узнать о судьбе того. Брат входит в амбар и видит, что из стрелы течёт кровь. Согласно обещанию, он сейчас же должен был ехать на розыски Камыр-батыра. Благодаря тем собакам, которые были накормлены косточками чудной рыбки, младший брат легко разыскал избушку, где погиб Камыр-батыр. В избушке находилась красавица-девушка. Она сказала:

– Уходи отсюда, если тебе жизнь дорога.

Но брат Камыр-батыра возразил:

– Я не уйду, пока не увижу своего брата.

Девушка предупредила:

– Если старуха будет тебя угощать, не ешь ничего. – Сказав это, девушка исчезла. Вскоре появилась старуха. Поздоровались, пригласила за стол. Брат Камыр-батыра от кушаний отказался. Тогда старуха схватила его, хотела убить, но не смог-

[1] *Мэскэй* – ведьма.

ла справиться с противником: сила у него была неимоверная. Брат Камыр-батыра схватил ведьму за косу и, избивая плёткой, стал приговаривать: «Верни моего брата, верни!» Ведьма обещала немедленно выполнить его требование. Собрала кости Камыр-батыра, приставила к ним голову, брызнула живой водой, и Камыр-батыр ожил, стал таким, как будто с ним ничего не случилось. Узнав от брата обо всём, что произошло, Камыр-батыр тут же убил ведьму. Всё её богатство отдал брату, а сам поехал дальше. Брат привёз старикам-родителям богатства ведьмы и женился на той девушке, которая дала совет не прикасаться к кушаньям ведьмы.

Братья разъехались. Ехал, ехал Камыр-батыр, наконец подъехал к городу, в котором жил падишах. Камыр-батыр остановился у одного старика. Старик угостил гостя чем только мог. Камыр-батыр стал расспрашивать о городе. Старик, вздохнув, поведал:

– Наш город несчастный. В один прекрасный день к городу подлетел див. Он хотел перебить всех жителей и поселиться в городе. Собрался народ на площади. Там был и царь. Отправили несколько человек для переговоров с дивом. Послы пришли к диву и сказали: «Возьми с нас выкуп, какой хочешь, и только оставь в покое». Див сказал послам: «Я вам не причиню никакого зла, если ежедневно вы будете выдавать мне по девушке». Жители согласились и стали ежедневно доставлять диву по девушке, каждый по очереди. Сегодня дошла очередь до единственной дочери царя. Царь обещает большую награду тому, кто спасёт её. Сегодня падишах запер свою дочь в чугунный сарай и приказал одному из придворных караулить её, надеясь, что див не доберётся до неё.

Когда старик закончил рассказ, Камыр-батыр взял палицу и вышел. Пришёл он к чугунному сараю, дёрнул дверь. Она мигом отворилась.

– Зачем ты явился сюда? – удивилась, увидав его, царевна.

– Спасти тебя.

Едва он вымолвил это, как поднялась страшная буря. Царевна предупредила, что буря предвещает близкий приход дива. И действительно, загремел гром, сверкнула молния, и как из-под земли вырос див. Камыр-батыр в сравнении с ним казался мальчиком. Див спросил Камыр-батыра:

– Для чего ты явился сюда, несчастный?

Камыр-батыр ответил:

– Я пришёл убить тебя и спасти царевну.

Затем он схватил палицу и ударил дива по голове. Обезглавил чудовище, и туловище того пало на землю. Камыр-батыр приподнял сарай, вкатил под него голову, а туловище сбросил в море, которое было неподалёку. Затем он поклонился царевне:

– Я приду во дворец после, а теперь мне надо отдохнуть.

Как только Камыр-батыр скрылся из виду, выскочил придворный, которому было поручено стоять на карауле возле сарая, подбежал к царевне и пригрозил:

– Я тебя убью, если ты не поклянёшься сказать отцу, что див побеждён мною.

Напуганная царевна дала обещание. Они вместе отправились во дворец. Царь

не верил своим глазам, видя свою дочь невредимой. Он от радости забыл даже расспросить, каким образом придворный спас её. Немедленно объявил народу, что выдаёт свою дочь за спасителя-придворного.

Свадебный пир идёт уже третий день. Веселятся все: и падишах, и жених, и гости. Одна царевна грустит: ведь её выдают за нелюбимого, между тем сердце её принадлежало Камыр-батыру, а его всё ещё нет. Царевна встречает взглядом каждого входящего. Вдруг замечает: вошёл нищий и сел у дверей. Царь, увидев нищего, разгневался, велел прогнать. Но царевна уже узнала в нём Камыр-батыра. Подошла к отцу и говорит:

– Пусть останется здесь.

Она взяла чашку мёда и поднесла нищему. Нищий, выпив мёду, попросил у падишаха разрешения спеть что-нибудь. Тот разрешил. От чудесного пения Камыр-батыра все, за исключением царевны, впали в забытьё. Камыр-батыр сбросил с себя нищенское рубище. Царевна ему поведала, что произошло после того, как он расстался с нею.

– Когда все очнутся, ты это им расскажи, – посоветовал Камыр-батыр.

Он снова запел. Своим пением теперь пробудил всех, и царевна начала рассказывать, как она была спасена. А придворный стал уверять падишаха, что див убит им, царевна спасена им. Царь, выслушав его, предложил:

– Если ты убил дива, докажи это! – Все отправились к чугунному сараю. Придворный заявил:

– Вот доказательство: я голову дива положил под дворец.

– А если так, – сказал царь, – достань её и покажи нам.

Придворный смутился, ведь он не в силах был поднять чугунный дворец. И вот выступил из толпы Камыр-батыр:

– Див убит мною!

Приподнял батыр дворец и показал безобразную голову дива. Потом кинулся в море, нырнул на дно. Достал оттуда туловище дива и вынес на берег. Изумлению присутствующих не было границ.

Царь обратился к Камыр-батыру:

– Возьми мою дочь и будь моим наследником.

Обманщика-придворного падишах приказал казнить.

Нончык патыр

Яшәгән, ди, әби белән бабай. Аларның балалары булмаган, ди. Берзаман бабай әйткән:

– Әйдә, карчык, камырдан булса да бер малай әвәлик әле, – дигән. Карчык камыр баскан, аннан бер малай сыны ясап, чүпрәккә төргән дә мичкә тыккан.

Камыр бер көн ята икән мичтә, ике көн... Түзмәгән бабай:

– Карчык, кара әле, безнең мичтәге малай нишли икән? – дип сораган.

Шулвакыт мичтән нечкә генә тавыш ишетелгән:

– Пешереп үтерәсез бит, чыгарыгыз тизрәк!

Әби белән бабай барып карасалар, чынлап та, мичтә бәләкәй генә бер малай ята, ди. Бәләкәй булса да, малай көнләп түгел, сәгатьләп үскән. Унике көн эчендә зур, көчле егет булган. Унөченче көнне әйткән малай:

– Сез мине тәрбияләдегез, үстердегез, хәзер минем чират, – дип, бер саран байга эшкә ялланган бу.

Ун кешелек эшләгән егет байның бөтен эшен кырып-себереп, җиренә җиткереп башкарган. Әби белән бабай, уларының көчен күреп, Нончык[1] патыр дип атаганнар.

Нончык патыр эшли, вакыт үтә бит инде, байның хисаплашасы көне дә килеп җитә. Саран бай, акча түлисе килмәгәч, Нончык патырны юкка чыгарырга исәпли.

Егетне чакыра да әйтә:

– Ерак болындагы сарыкларны куып алып кайт, – ди бу.

Ерак болынга сарык каян килсен, анда ач бүреләр генә бар. Бай шуңа исәп тота да: бүреләр Нончык патырны өзгәләп ташлар да, акчам янга калыр дип уйлый.

Нончык патыр ерак болынга килеп җиткән дә:

– Килегез әле монда! – дип кычкырган. – Хуҗагызны онытып, кая югалдыгыз?

Ач бүреләр, тешләрен шыкырдатып, Нончык патырны уратып алганнар. Менә-менә өзгәләп ташларлар кебек. Нончык уйлап тормаган, бер каенны тамыры-ние белән йолкып алган да бүреләрне ярырга тотынган! Бүреләр шундук, юашланып, койрыкларын кысканнар.

---

[1] *Нончык* – мари телендә «камыр».

Бүреләрне куып алып килгән Нончык патырны күреп, бай куркудан мич арасына кереп качкан.

– Хуҗа, капкаңны ач, көтүне алып кайттым! – дип кычкырган Нончык.

Бай:

– Сырхаулап торам, үзең генә яп инде, – дип җавап биргән.

Нончык бүреләрне абзарга япкан да печәнлектә ятып йоклаган. Үзе йоклый, гырлавыннан бөтен өй селкенеп тора, ди.

Булмады бит инде, нишләргә? Хуҗа тагын план кора, Нончыкны урманга куа. «Бүреләрдән булмады, аюлар тере җибәрмәс», – дип уйлый.

– Урманга барып, атларымны алып кайт, – ди.

Нончык патырның кулыннан килмәс эш буламы – аюларны өннәреннән куып чыгарып, көтүне авылга таба куа икән бу. Үзе:

– Хуҗагызны ташлап, кая йөрисез, – дип кычкыра икән.

Аюларны абзарга япкан да Нончык тагын йокларга яткан. Хуҗа төнне йокысыз уздырган, күрше байлар белән киңәш-табыш иткән. Алары Нончык патырны Шайтан күленә җибәрергә кушканнар. Бай шулай иткән дә. Иртәгесен Нончык патырны:

– Абзам өч ел элек Шайтан күленә киткән иде, һаман кайтканы юк. Шуны чәйгә чакырып кайт әле, команмелна[1] пешертәм, – дип, йомышка җибәргән.

Кыяк үлән белән әйләндереп алынган күлнең тынчыган суы бака тәңкәсе белән капланган. Бака тәңкәсе астындагы су төпсез, ялгыш килеп кергәннәрнең берсен дә кире чыгармый икән. Шуны белгән кешеләр бу күлгә якын да килми, биш чакрымнан әйләнеп узалар, ди.

Нончыкның килеп як-ягына карануы булган, бер карт йөнтәс шайтан килеп чыгып, аны үзе белән су астына өстери дә башлаган. Нончык бирешәме соң инде! Карт шайтанның маңгаена берне биреп алган да, якасыннан күтәреп, болай дигән:

– Энекәшең команмелна ашарга чакыра, әйдә, киттек!

Аларның тарткалашып кайтуын тәрәзәдән күреп торган бай:

– Киләсе килмәсә кыстама, җибәр! – дип кычкырган.

Нончык патыр, кайтып җитеп, тиешле акчасын алган да өенә кайтып киткән. Әти-әнисенә эшләп алган акчаларын биргәч, урамга чыккан бу. Ярлы баласының башы эштән чыкмый, урамда теге байның балалары гына уйнап йөри икән. Нончык алар янына барган да:

– Мине дә яныгызга алыгыз әле, – дигән.

– Очып барган укны тешләрең белән тоталсаң алабыз, – дигән байбәтчәләр.

Нончык патыр җәясен киереп атып җибәргән дә зәңгәр болытларны урап төшкән укны тешләре белән тотып та алган.

– Хәзер елганың бу төшендәге бәкедән кереп, әнә теге төштә бозны тишеп чык, аннары алабыз, – дигән бай балалары.

---

[1] *Команмелна* – мари халык ризыгы, катлы коймак.

Нончык уйлап тормаган, йөзеп тә чыккан.

– Хәзер таш тауны җимер инде, – дигән байбәтчәләр, – аннары уйнарсың безнең белән.

Нончык патыр таш тауга бер типкән – тау чайкалып куйган, ике типкән – ташлар таралып төшкән. Җиденче тапкыр типкәндә, тау җимерелгән, Нончык патырның баһадир көче беткән. Бай балалары моны аталарына кайтып әйткәннәр.

Бу хәбәрне ишетеп сөенгән бай, ялчыларына Нончык патырны, кул-аякларын бәйләп, базга ташларга кушкан. Ялчылар Нончык патырны тотып алганнар да базга салганнар.

Ята икән Нончык, бер ай, ике ай... бервакыт чокыр кырыена карга килеп кунган. Нончык каргага ялына икән:

– И карга дус, минем әти-әниемә барып әйтсәнә, улыгыз чокырда ята дисәнә, – ди икән.

Карга күзен дә йоммаган:

– Атаңны да, анаңны да чакырмыйм, үлсәң, күзләреңне чокырмын, – дип очып киткән.

Саескан да Нончыкның үтенечен тыңлап тормаган.

Ул арада каз очып бара икән. Нончыкны ишетүгә, ул әби белән бабай янына очкан.

– Бабай, әби, Нончыкны явызлар базга салган, ул сезне ярдәмгә чакырды. Үзегез белән бер симез үгез, үткен балта алып барыгыз.

– Мыскыл итмә, каз, – дип елап җибәргәннәр әби белән бабай. – Улыбыз күптән юк инде безнең. Калса, сөякләре генә калгандыр.

– Ул исән, – дигән каз, – ашыгыгыз, хәле бетеп бара инде аның.

Әби белән бабай ашыга-ашыга Нончык патыр янына киткәннәр. Аларның үгез куып баруын күргән карга кычкыра икән:

– Кар-кар, Нончыкка ата-анасы үгез илтә, балта илтә! Ит ашаса, Нончыкка көче кайта!

Моны ишеткән бай тизрәк ялчыларына боерган:

– Барыгыз тизрәк, базны ком белән күмегез, Нончык тончыксын!

Ялчылар килеп җиткәнче, бабай үгезне чокырга ташлап өлгергән. Нончык патыр үгезне ашап та бетергән, көче дә кире кайткан. Чылбырларын өзеп, чокырдан килеп тә чыккан.

Бу хәлләрне күреп торган бай, куркуыннан кая барганын да белми, эзләрен ялтыраткан. Чаба торгач, сазлыкка туры килеп, шунда батып калган, ди.

Нончык-патыр

Жили когда-то в одном селе старик и старуха, а детей у них не было. Говорит однажды старик:

– Давай, старуха, сделаем себе сына из теста. – Старуха согласилась и замесила тесто, вылепила из него человечка и положила на печь.

Лежит человечек из теста на печке день, лежит другой... А на третий день старик не вытерпел и говорит:

– Посмотри-ка, старуха, как там наш сыночек.

И вдруг с печки послышался голосок:

– Жарко здесь! Снимите меня с печи! – Обрадовались старик и старуха, сняли сыночка с печи, а он и впрямь как настоящий мальчик, только очень маленький.

Живёт мальчик в избе у старика и старухи и растёт не по дням, а по часам.

Рос мальчик двенадцать дней, превратился в крепкого парня, на тринадцатый день говорит старику и старухе:

– Вы меня вырастили и выкормили, теперь я буду вас кормить. Пойду наймусь к кому-нибудь в работники.

– Ведь тебе всего двенадцать дней, – сказал старик, – куда тебе работать!

– Чую я в себе богатырскую силу, – отвечает ему мальчик, – справлюсь с любой работой.

Нанялся он в батраки к одному злому и жадному богачу. Богач давал своему батраку столько работы, что и десятерым не справиться, а парень со всем один управлялся.

Прозвали люди сына старика и старухи за его силу Нончык-патыр, что значит «Богатырь из теста».

Нончык-патыр трудится, ни от какой работы не отказывается, а время идёт. И вот подошёл срок расплачиваться хозяину с батраком за работу.

И тогда жадный хозяин, чтобы не платить, задумал погубить Нончык-патыра.

Думал-думал хозяин, как погубить Нончык-патыра, и наконец придумал.

Позвал он его и говорит:

– Сходи на дальние поля и пригони оттуда моих овец.

А на дальнем поле не овцы паслись, бродили там стаи голодных волков. Понадеялся хозяин, что голодные волки сожрут Нончык-патыра.

Пришёл Нончык-патыр на дальнее поле.

– А ну, идите-ка сюда! – крикнул он волкам. – По полю бродите, хозяина забыли!

Окружили его голодные волки, зубами щёлкают, вот-вот разорвут.

Выдернул Нончык-патыр из земли берёзу с корнем и давай волков бить! Заскулили волки, поджали хвосты.

Погнал их Нончык-патыр, как овец, на хозяйский двор. Пригнал и кричит:

– Эй, хозяин, открывай ворота! Я твоих овец пригнал!

Выглянул хозяин в окошко, увидел волков, затрясся от страху и забился в дальний угол, за печку.

– Заболел я, не могу выйти! – кричит хозяин из-за печки. – Открой сам ворота и загони овец в хлев.

Загнал Нончык-патыр волков в хлев и улёгся спать на сеновале.

Спит Нончык-патыр, храпит на весь дом. А хозяину не до сна.

«Ну и работник у меня! – думает хозяин. – Даже волки ему нипочём. Как же мне его извести?»

И придумал хозяин послать Нончык-патыра в лес к медведям. «Уж медведи-то, – решил он, – не отпустят Нончык-патыра живым».

– Сходи в лес, пригони оттуда моих лошадей! – приказывает хозяин.

Пришёл Нончык-патыр в лес, поднял медведей из их берлог и погнал на хозяйский двор. Гонит да ещё покрикивает:

– А ну, идите домой! Хозяина своего забыли!

Увидел хозяин, что Нончык-патыр медведей гонит, убежал в избу, заперся на все запоры-засовы и кричит:

– Сам загоняй лошадей в хлев!

Загнал Нончык-патыр медведей в хлев и пошёл спать.

Крепко спал в эту ночь Нончык-патыр, а хозяину не до сна. Позвал он соседей-богачей, стал у них совета просить. Соседи присоветовали послать Нончык-патыра к Чёртову озеру: пусть его черти утащат.

Повеселел хозяин и говорит Нончык-патыру:

– Года три назад ушёл мой брат жить в Чёртово озеро да с тех пор ни разу ко мне в гости не наведывался. Поди-ка разыщи его и позови ко мне на команмелна[1].

Пришёл Нончык-патыр на Чёртово озеро.

Заросло озеро чёрной осокой, разлилось гнилой водой среди болота, затянулось мелкой ряской, а под ряской колышется бездонная трясина.

Это озеро люди обходили за версту, а по ночам и за все десять.

Выскочил из воды старый лохматый чёрт, схватил Нончык-патыра, потянул в

[1] *Команмелна* – слоёные блины, марийское национальное мучное блюдо.

трясину. А Нончык-патыр не поддаётся. Стукнул он чёрта по лбу кулаком, встряхнул за шиворот, как котёнка, и сказал:

– Брат тебя на команмелна зовёт. А ну, собирайся, пойдём в гости!

И поволок чёрта в деревню.

Увидел хозяин, что Нончык-патыр возвращается жив-невредим, да ещё тащит за собой лохматого чёрта, замахал руками, закричал дурным голосом:

– Не хочет, видно, братец в гости идти. Не держи его! Пусть он в своё озеро возвращается! – Отпустил Нончык-патыр чёрта и сказал:

– Ну, хозяин, кончился срок моей работы – теперь плати, что полагается.

Делать нечего, пришлось жадному богачу расплачиваться с работником.

Расплатиться-то расплатился, а зло затаил.

Вернулся Нончык-патыр в родной дом к отцу-матери, отдал им заработанные деньги, а сам пошёл гулять на улицу. Играли на улице дети хозяина-богача, беднякам-то не до игры – работать надо.

Подошёл к ним Нончык-патыр и попросил, чтобы приняли ребята его в свою игру.

– Поймай летящую стрелу зубами – тогда примем! – отвечают они.

Выпустил Нончык-патыр стрелу из лука прямо в синее небо. Унеслась стрела за облака, а как стала падать вниз, то поймал её Нончык-патыр зубами.

– Теперь, – говорят ему хозяйские дети, – нырни в эту прорубь, отплыви на середину реки и разломай лёд – тогда примем тебя в нашу игру!

Нырнул Нончык-патыр в прорубь, проплыл до середины реки, разбил головой толстый лёд и вышел наружу.

– А теперь разбей каменную гору – тогда примем тебя в нашу игру!

Подошёл Нончык-патыр к каменной горе, пнул гору ногой – качнулась каменная гора, пнул в другой раз – посыпались с горы камни. Семь раз пнул – рассыпалась гора в мелкие камешки, но ушла от Нончык-патыра его богатырская сила. Рассказали тогда дети своему отцу: нет уже у Нончык-патыра его богатырской силы.

Обрадовался хозяин и приказал своим слугам вырыть глубокую яму, а потом схватить Нончык-патыра, связать его крепко-накрепко и бросить в яму.

Одни слуги побежали яму копать, другие набросились на Нончык-патыра, связали ему крепкими ремнями руки-ноги и кинули в яму.

Лежит Нончык-патыр в глубокой яме день, два, месяц, смотрит в ясное небо.

Прилетела ворона, села на край ямы.

Говорит Нончык-патыр вороне:

– Ворона, ворона, слетай к моему отцу, к моей матери! Скажи им, что связали мне руки-ноги крепкими ремнями и бросили в яму, чтобы я погиб от голода и жажды.

Каркнула ворона в ответ:

– Не стану я звать твоего отца, твою мать! Умирай скорее – выклюю тебе глаза!

Улетела ворона, прилетела сорока. Она тоже не стала помогать.

Летел мимо белый гусь.

– Эй, белый гусь! – крикнул Нончык-патыр. – Лети к моему отцу, к моей матери, скажи им, что связали мне руки-ноги крепкими ремнями и бросили в глубокую яму. Хочет богач-хозяин, чтобы я погиб от голода и жажды. Уже недолго жить мне осталось! Пусть идут скорее, пусть приведут жирного быка, пусть принесут острый топор!

Поднялся гусь высоко в небо, полетел к старикам.

– Эй, дедушка! Эй, бабушка! Злые люди бросили вашего сына в глубокую яму. Зовёт он вас на помощь. Велит привести жирного быка и принести острый топор!

Заплакали старик со старухой и говорят:

– Не смейся над нами, гусь! Нашего сына нет в живых, погубили его.

– Он жив, – ответил гусь, – только спешите, уже недолго осталось ему жить.

Поверили старик со старухой гусю, пригнали к глубокой яме, где томился Нончык-патыр, быка, принесли острый топор.

Увидела старика со старухой ворона, закричала:

– Кар-кар! Идут отец и мать, гонят быка, несут топор. Если съест Нончык-патыр быка – вернётся к нему его богатырская сила и разрубит он топором свои крепкие путы!

Испугался хозяин, приказал слугам:

– Засыпьте яму песком, завалите камнями, пусть Нончык-патыр задохнётся.

А старик уже столкнул в яму быка. Съел Нончык-патыр быка, и вернулась к нему его богатырская сила.

Стали слуги заваливать яму песком да камнями, а старик уже кинул в яму топор.

Разрубил Нончык-патыр все путы, поднялся на ноги, вытолкнул песок с камнями и вышел из ямы.

Как увидел Нончык-патыра жадный хозяин, перепугался, не знает, что делать, где спрятаться.

Побежал богач, куда глаза глядят. Попалось ему на пути болото, и потонул он в том болоте.

Тегүче, аю, шайтан һәм Вирява

Яшәгән, ди, Шкамрав исемле тегүче. Тормышы авыр булган, начар тексә дә, әйбәт тексә дә, моны:

– Кулың коргыры, – дип сүгәләр икән.

Шкамрав: «Булмый болай. Яхшы эшләсәң дә, начар эшләсәң дә орышалар. Китим мин колагым әр ишетмәслек җиргә», – дигән дә авылдан чыгып киткән.

Бара икән бу, бара икән, кара урманга килеп җиткән. Аю очраган моңа. Аю:

– Шкамрав, кая киттең әле болай? – дип сорый, ди.

– Тормыштан туеп китеп барам. Начар тексәм дә, яхшы эшләсәм дә, әрдән башым чыкмый, «кулың коргыры» дигән сүздән артыгын ишеткәнем юк. Күзем күргән якка, колагым әр ишетмәс җир эзләп чыгып киттем.

Аю әйтә моңа:

– Минем тормыш та синекеннән әйбәт түгел. Мужиклар терлекләрен минем белән куркыта, хатыннар балаларын «еласаң, аю алып китәр» дип йоклата. Мине дә үзеңә иярт!

– Ярар, әйдә, бергә китик, – ди тегүче.

Икәүләп китәләр болар. Баралар икән, шайтанны очраталар.

– Кая барасыз? – дип сорый шайтан.

– Күзебез күргән якка, колагыбыз әр ишетмәс җир эзләп чыгып киттек, – дип, болар шайтанга үз хәлләрен сөйләп бирәләр.

– Минем хәлләр дә сезнекеннән әйбәтрәк түгел. Ирләр мине әйтеп сүгенә, хатыннар мине әрли, балалар бер-берсен мине кыстырып үртәшәләр. Ияртегез мине дә үзегез белән, – ди шайтан.

Тегүче, аю, шайтан бергә китәләр. Баралар, баралар, ди, урман эченә үк керәләр болар. Күрәләр: бер өй тора. Үзе буш. Болар шунда яши башлыйлар.

Көннәрдән бер көнне алар буза[1] кайнатырга булалар.

[1] *Буза* – эчемлек.

– Бузага колмак кирәк, колмак каян алабыз? – дип сорый тегүче.

– Колмакмы? – ди шайтан. – Әнә елга аръягындагы тегермән ишеге артында бер капчык колмак тора, хәзер алып киләм.

– Буза кайнатырга кисмәк тә юк...

– Кисмәкне мин алып киләм, – ди аю, – карт имән төбендә яздан хатыннар калдырган кисмәк каплап куелган.

Ярар, шайтан – колмак, аю кисмәк алып килгәннәр. Буза кайнатканнар, базга төшереп куйганнар. Берничә көннән соң тегүче базга төшеп караса, кисмәкнең бөкесе ачылган, бузаны кемдер эчеп караган, ди.

Тегүче кайткан да:

– Безнең бузаны кемдер урлаган бит, – дигән.

Уйлашканнар да базны чиратлашып сакларга булганнар. Беренче төнне аю киткән. Базга төшеп кисмәк артына яшеренгән дә көтә башлаган. Төн уртасы җиткәндә, тавыш купкан. Әллә чанада, әллә кыңгыраулы арбада килеп туктаган кебек тавыш, ди, бу. Ат та, арба да түгел, үз кисмәгенә утырган Вирява[1] килә икән. Кисәү агачы белән юлын ача, килесап белән кисмәген куа, себеркесе белән артыннан себереп бара, табагачы белән табасын кыйный, ди. Тавышы туй атларыннан бер дә ким түгел, ди.

Килеп туктаган да бу, комсызланып, кисмәктән буза эчәргә тотынган. Кисмәк артыннан килеп чыккан аю:

– Син, кортка, ник безнең бузаны урлыйсың? – дигән.

Виряваның исендә дә юк, туктарга уйлап та карамый. Аюга ачуы килгән моның, шалт берне килесап белән аюның маңгаена! Аю Вирявага сикергән икән, Вирява аңа тагын берне орган, себеркесе белән күзенә ком тутырган, кисәве белән тарткан, табасы белән тавыш чыгарган да китеп барган.

Аю өйләренә әйләнеп кайта, үзе ыңгыраша, ди.

– Кемне күрдең? – дип сорыйлар моннан.

– Күрмәдем, – ди аю.

– Ник ыңгырашасың соң?

– Баскычтан базга егылып төштем, көчкә исән калдым, – ди аю.

Икенче көнне шайтан китә. Барысы да алдагы төндәгечә була: Вирява, тагын да катырак ачуланып, кисәве белән шайтанның койрык очын өзә. Шайтан кайткач, тегүче белән аю сорыйлар моннан:

– Кемне күрдең?

– Кемне күрәсең анда?

– Ник койрыгың канлы?

– Ишеккә кыстым.

Өченче төнне бузаны сакларга Шкамрав китә. Үзе белән тимер аршынын, балалайкасын ала да кисмәк артына кача бу.

[1] *Вирява* – урман иясе.

Төн уртасында Вирява килеп җитә. Кисәве белән юл чистарта, килесап белән кисмәген куа, себеркесе белән эзен югалта, табагач белән табасын кыйный. «Әһә, менә кем эчеп ята икән безнең бузаны!» – дип уйлый тегүче.

Вирява бөкене тартып ала да буза чөмерергә тотына. Тегүче балалайкада уйнап җырлый башлый:

Эч әйдә, эч әле,
Төбенә үк төш әле,
Кисмәк төбендә акча
Алганны көтеп ята.

Вирява шатланып тагын да күбрәк эчә – шартларлык хәлгә килә. Шкамравка шул гына кирәк тә. Килеп тә чыга, тимер аршыны белән Виряваны яра да башлый. Вирява бүре кебек улый, ябалак кебек өрә, ахырында ялына башлый:

– Шкамрав, җибәр генә, ни дисәң, шуны эшлим.

– Ни эшли беләсең соң син? – ди Шкамрав.

– Кызымны кияүгә бирәм! Бирнәгә яңа йорт салам, терлек тулы сарай, алтын-көмеш бирәм, – ди Вирява.

– Ялганласаң? – ди тегүче.

– Ышанмасаң, менә сиңа, кызыма бирнәгә дип саклаган тылсымлы яулык, битеңне шуның белән сыпырсаң, бөтен теләгең тормышка ашар. – Шулай ди дә Вирява очып китә.

Иртән Шкамрав өенә кайта. Моны шайтан белән аю йокламый көтә бит инде. Сораштыра башлыйлар.

– Виряваны күрдем, кызын миңа бирәм диде, бирнәсе дә шәп, – дип мактана бу, тылсымлы яулык турында да ычкындыра.

Аю белән шайтанның күзләре яна башлый.

– Без дә сугыштык бит Вирява белән, карап карарбыз, кем өйләнер икән Вирява кызына!

Уйлыйлар да болар, бер фикергә киләләр. Икәү өйдә кала, ә берәү урамга чыгып тегеләрне куркытырга тиеш була. Кем катырак куркыта – Вирява кызы шуңа.

Аю эченнән генә: «Мин аларны шундый итеп куркытырмын, монда юлны онытырлар», – дип сөенә. Шайтан да үз чиратында: «Вирява кызы миңа эләгәчәк икән», – дип шатланып тора.

Тегүче нишләсен, теләсә дә, теләмәсә дә ризалашырга туры килә.

Иң беренче булып аю китә, тегүче белән шайтан өйдә калалар. Аю куаклар артына кача да үкерергә тотына. Үкерә-үкерә дә агачларны тамырлары белән йолкырга керешә. Бөтен урман чытырдый башлый. Шайтан куркып калтырый, Шкамрав аңа:

– Аю гына бит ул, ник куркасың, – ди.

Ул арада аю өй янына килеп җитә дә, балаларны куркыткан шикелле:

– Аю килә, аю, өзеп атканчы качыгыз, – дип үкерә.

Шкамрав белән шайтан аңа:

– Күпме шауларга була инде, шуннан да куркып торырга без бала-чага түгел бит, – дип җавап бирәләр.

Куркытырга шайтан китә, тегүче белән аю өйдә калалар.

Шайтан биек агач башына менә дә боларның өйләре өстенә өрә башлый. Өрә-өрә шундый җил чыга ки, наратлар ыңгыраша, имәннәр селкенә, усаклар бии, өйнең түбәсе очып китәрлек булып калтырый башлый. Аю, куркып, Шкамравка әйтә:

– Давыл бигрәк котыра, өй җимерелгәнче качыйк, булмаса.

Тегүче көлә генә:

– Шайтан куркыта шулай итеп, курыкма, – ди.

Шайтан өй янына ук очып килә дә сабыйларны куркыткан кебек кычкыра:

– Карагыз-карагыз, шайтан оча!

Тегүче белән аю аңа:

– Җитәр инде, без бит сине беләбез!

Ярар, тегүче чираты җитә бит инде. Шкамрав төн уртасы җиткәнен генә көтә дә табагач, таба ала, таягы белән таба кага-кага өйгә якынлаша. Аю белән шайтан уянып китсәләр – ишетәләр: әллә арбада, әллә чанада кемдер чаба, шалтырый, дөберди, кыңгыраулар чыңлата. Курка бит инде болар.

– Вирява түгелме бу? – ди аю.

– Шулай, ахры, – ди шайтан, үзе калтырый.

Тегүче тәрәзә янына килеп җитә, үзе табасына кага, таякларын бәрә, тавышын үзгәртеп:

– Чыгыгыз тизрәк, бу мин – Вирява, кисмәктә очам, килесабым – чыбыркы, табагачым – дуга, табам – кыңгырау! Кисәү белән юл ачам, себерке белән эземне себерәм, аю белән шайтанны көтәм, аюның сөякләрен саныйм, шайтанның койрыгын өзәм!

Аю белән шайтан өйдән очып та чыгалар, чабарга да тотыналар, аяк асларында кайрылар гына шартлап кала. Артларына борылып карарга да куркалар хәтта.

Үзе генә калгач, Шкамрав тылсымлы яулыкны битенә каплый. Яулыкны алуы була, алдында өр-яңа өй пәйда була. Күрә: тәрәзә төбендә бер кашык су белән йотарлык чибәр кыз чигү чигеп утыра – Вирява кызы. Өстәлдә алтын-көмеш өелеп ята. Өй тирәли яңа койма тотылган, ишегалды тулы терлек-туар.

Шулай итеп, Шкамрав белән Вирява кызы туй итәләр, әле хәзер дә бик бәхетле яшиләр, ди.

Портной, медведь, чёрт и Вирява

В одном селе жил портной Шкамрав. Шил он плохо, и постоянно все его бранили. Не раз ему говорили:

– У-у! Чтоб у тебя руки отсохли, как ты плохо шьёшь!

Даже когда Шкамраву и удавалось что-нибудь хорошо сшить, его тоже бранили. Другие портные завидовали ему и говорили:

– У-у! Как ты хорошо сшил, чтоб у тебя руки отсохли!

И думает Шкамрав про себя: «Трудно здесь жить. Плохо сошью – ругают, хорошо – тоже ругают. Уйду куда глаза глядят, где уши худого не слышат».

Ушёл Шкамрав из села. Шёл, шёл и пришёл в большой дремучий лес. Вот идёт он по лесу и встречает медведя. Медведь спрашивает портного:

– Ты куда это, Шкамрав, милый мой, собрался?

– Иду куда глаза глядят, где уши худого не слышат.

– Что так?

– Житьё моё никуда не годится: плохо сошью – ругают, хорошо сошью – тоже ругают, говорят: «Чтоб твои руки отсохли, как хорошо сшил!» Вот я и надумал уйти отсюда.

Медведь говорит портному:

– Моё житьё тоже неважное: мужики мною скотину пугают; как рассердятся, говорят: «У! Медведь тебя задери!» Бабы мной ребятишек стращают, говорят: «Смотри, не плачь, а то медведь тебя съест». Пойду и я с тобой туда, куда глаза глядят, где уши худого не слышат.

– Что ж, – говорит портной, – пойдём. Пошли они дальше вдвоём. Идёт навстречу им чёрт и спрашивает:

– Вы куда это собрались?

– Идём, – говорят, – туда, куда глаза глядят, где уши худого не слышат.

– Что так?

– Да так и так, житьё наше плохое! – И рассказали чёрту про свои обиды. Чёрт говорит им:

– И моя жизнь не лучше вашей: мужики ругаются – меня поминают, бабы доброго слова обо мне не молвят, ребятишки мной тоже друг друга пугают. Возьмите и меня с собой.

– Что ж, пойдём.

Пошли. Шли они, шли, зашли в самую глубь леса. Стоит в лесной чаще избушка. Вошли они, видят – никто в ней не живёт. Поселились они в этой избушке.

И вот как-то надумали они позу[1] варить.

– Чтобы позу варить, солод нужен. Где же мы солоду возьмём? – удивился портной.

– Солоду нет? – отвечает чёрт. – Это не беда. Сейчас добуду. На реке стоит мельница, помольцев сейчас нет никого, а за дверью мешок с солодом стоит, слетаю сейчас – принесу!

– Да и корчаги у нас нет, где солод заваривать!

– А корчагу я принесу, – говорит медведь. – Неподалёку в лесу стоит старый дуб, под дубом весной бабы брагу варят. Там и теперь опрокинутая корчага стоит.

Слетал чёрт за солодом, медведь корчагу приволок. Стали позу варить.

Попробовал портной да и говорит:

– Надо бы медку для крепости подбавить! – Медведь говорит:

– Ну, это уж по моей части. Неподалёку здесь пчельник, пойду принесу мёду.

Принёс медведь мёду, нашли хмельку в соседних кустах, и поза вышла на славу. Убрали её приятели в погреб.

Пошёл через денёк портной в погреб за позой, смотрит – затычка у бочки вынута, кто-то уже пробовал позу.

Пришёл портной в избушку и говорит:

– Братцы, а ведь позу нашу кто-то ворует!

– Кто же бы это мог быть?

– Придётся нам покараулить.

Сговорились они по очереди караулить свой погреб. На первую ночь пошёл медведь. Залез медведь с вечера в погреб, спрятался за бочку и ждёт, что будет.

Около полуночи вдруг послышался шум. Медведю показалось, что кто-то подъехал не то на телеге, не то на санях с колокольчиками.

Притаился медведь за бочонком, чуть дышит. А это подъехала Вирява[2] в ступе. Пест у ней – кнут, ухват – дуга, сковородка – колокольчик. Едет – кочергой путь расчищает, пестом ступу погоняет, помелом след заметает, сковородником в сковороду бьёт. И такой шум-звон от неё, словно свадебный поезд идёт.

Подъехала Вирява к погребу, бросилась скорее к бочке позу пить, пьёт-захлёбывается. Медведь выскочил из-за бочки да как рявкнет:

---

[1] *Поза* – мордовский национальный напиток.
[2] *Вирява* – лесная ведьма.

– Ты что, старая, нашу позу воруешь? – А Вирява уж во вкус вошла, не может оторваться от позы. Рассердилась она на медведя, что помешал он ей, да как хватит его пестом по лбу! Медведь хотел было кинуться на Виряву, да куда там! Она его пестом оглушила, помелом глаза засорила, кочергой под себя загребла да ещё сковородкой звон подняла.

А сама напилась позы и уехала. Приходит медведь в избушку и стонет.

– Кого видел? – спрашивают его портной с чёртом.

– Никого я не видел! – бурчит тот.

– Что ж ты стонешь?

– С лестницы в погреб сорвался, насилу жив остался!

Ладно. На следующую ночь пошёл чёрт сторожить.

И повторилось всё, что было с медведем. Вирява рассердилась ещё пуще – не только побила чёрта, ещё кончик хвоста ему кочергой отшибла.

Наутро пришёл чёрт домой сердитый да ворчливый. Спрашивают его портной с медведем:

– Кого видел?

– Кого там увидишь! – проворчал он в ответ, а сам хвост зализывает.

– Что это у тебя хвост в крови?

– Дверью нечаянно прищемил.

На третью ночь собрался караулить позу Шкамрав.

Взял он с собой балалайку, аршин свой железный и спрятался.

В самую полночь едет-шумит Вирява: кочергой путь расчищает, пестом ступу погоняет, помелом след заметает, сковородником в сковороду бьёт: «Эге, вот кто нашу позу пьёт!» – думает портной. Притаился, стал смотреть, что будет.

А Вирява вынула затычку, припала к позе и пьёт. Тут портной ударил по струнам, заиграл на балалайке и запел:

Пей-ка, попей-ка,
На дне-то копейка!
Если с донышка попьёшь –
Злата, серебра найдёшь!

Обрадовалась Вирява. Пьёт она, пьёт, от жадности надувается – до самого дна добирается. Этого-то Шкамрав и дожидался. Снял он с себя красный кушак, скрутил Виряве руки и давай её железным аршином бить. Уж он бил её, бил, стегал-стегал – мечется Вирява, волком воет, филином кричит и взмолилась, наконец:

– Шкамрав, миленький, отпусти ты меня! Я для тебя всё, что захочешь, сделаю.

– Ага, – говорит портной, – давно бы так! Ну-ка, что ты можешь для меня сделать?

– Я за тебя дочку свою выдам, красавицу! В приданое избу новую поставлю, скотины полон двор дам, отсыплю семь мер серебра, семь мер золота!

– А не обманешь, старая? – спрашивает портной.

– Если не веришь, то на вот платочек мой волшебный, который я дочке в приданое берегу: как только накроешь им лицо себе и утрёшься – станешь сам молодцом и все твои желания сбудутся.

– Ну ладно, – согласился портной и развязал Виряве руки.

Приходит под утро Шкамрав в избушку свою, видит – чёрт с медведем не спят, его поджидают.

– Ну, кого ты там видел? – спрашивают.

– Видел, – говорит, – Виряву.

– Чем она тебя наградила?

– Да чем? Дочь свою, красавицу, за меня просватала! В приданое даёт новую избу, скотины полный двор, семь мер серебра и семь мер золота.

Чёрт с медведем ушам своим не верят, а Шкамрав продолжает:

– Вот и платочек дала свой волшебный: как только накрою им лицо да утрусь – все мои желания сбудутся.

Тут уж чёрт с медведем признались:

– Мы ведь тоже с Вирявой дрались! Посмотрим ещё, кому придётся жениться-то. Это мы ещё поспорим!

– Как же мы спорить будем? – спрашивает портной.

– Давайте так спорить, – говорит медведь. – Двое будут по очереди дома оставаться, а третий нас пугать станет. Кто сильнее всех сумеет напугать других, тот и женится на дочке Вирявы, тому и платочек волшебный достанется!

Говорит так медведь, а сам думает: «Я их так испугаю, что убегут они и дорогу сюда позабудут». А чёрт тоже доволен. Думает он: «Ну, пусть себе только останутся, я на них такого страха нагоню, что век не забудут».

Нечего делать портному – хочешь не хочешь, надо соглашаться.

Первым пошёл медведь пугать, а портной и чёрт дома остались.

Вот зашёл медведь за кусты и давай реветь. Ревел-ревел, затем принялся деревца молодые с корнем вырывать. Треск по всему лесу пошёл. Чёрт струсил и хотел бежать, а Шкамрав говорит:

– Не бойся, это медведь.

А медведь подошёл к самой избушке да как заревёт, словно ребят пугает:

– Вот медведь идёт, медведь! Задерёт вас медведь, бегите!

Шкамрав с чёртом кричат ему из избы:

– Ну, довольно тебе кричать да шуметь, ведь мы не ребятишки!

Так медведю и не удалось их испугать. Пошёл чёрт пугать, а портной с медведем дома остались.

Залез чёрт на высокое дерево и давай оттуда дуть на избушку. Такой поднялся ветер, что сосны застонали, дубы затрещали, осины заплясали, а на избушке вот-вот крыша обвалится и окна вон вылетят.

Струсил медведь, говорит он портному:

– Надо нам бежать, а то, чего доброго, буря опрокинет избушку и нас задавит. – А портной только смеётся.

– Это, – говорит, – чёрт нас так пугает, не бойся!

Видит чёрт – не боятся портной и медведь бури, подлетел к самому оконцу, да как крикнет не своим голосом, точно бабы на ребятишек:

– Смотрите, смотрите: чёрт, чёрт летит!

А портной с медведем кричат ему из избушки:

– Ну, довольно тебе! Всё равно не боимся – знаем, кто ты такой!

Вернулся чёрт к товарищам – никого не испугал.

Пришла очередь портному пугать медведя да чёрта. Дождался он ночи, взял с собой сковородник, сковороду, сделал из двух палок колотушку и тихонько вышел.

В полночь слышат чёрт с медведем: кто-то к избушке подъехал – не то на санях, не то на телеге, стучит, гремит и в колокольчик звенит. Испугались они. Медведь шепчет чёрту:

– Кто это? Уж не Вирява ли?

– Должно быть, она! – говорит чёрт, а сам трясётся.

А портной подошёл к оконцу, да как брякнет изо всех сил в колотушку, да как звякнет в сковороду, как крикнет не своим голосом:

– Выходите, выходите скорей! Это я, Вирява, в ступе еду! Пест у меня – кнут, ухват – дуга, сковорода – колокольчик! Кочергой путь расчищаю, помелом след заметаю, медведя с чёртом поджидаю, хочу медведю кости помять, чёрту хвост оторвать!

Испугались медведь с чёртом не на шутку. Выскочили они из избы и бросились бежать, только хворост под ними трещит. Бегут, бегут – назад не оглядываются. Так и убежали.

Остался Шкамрав один, накинул себе на лицо платочек волшебный, утёрся, и встала перед ним новая изба. В избе под окошечком сидит красавица – дочка Вирявы и вышивает. На лавке стоят семь мер серебра, семь мер золота. Кругом дома двор новый огорожен. Полон двор скотины.

Поженились Шкамрав с Вирявиной дочкой и стали жить да поживать и добра наживать.

Үлмәс Кощей

Борын-борын заманда бер патша яшәгән, ди. Моның үсеп буйга җиткән өч улы булган. Матур гына көн итеп ятканда, боларның әниләрен Үлмәс Кощей урлап киткән.

Өлкән угыл әтисеннән әнисен эзләргә рөхсәт итүен сораган. Патша бу эшкә хәер-фатиха биргән. Әмма егет әнисен эзләргә киткән җиреннән кире әйләнеп кайтмаган.

Уртанчы угыл да, көтеп-көтеп тә абыйсы кайтмагач, әтисенең ризалыгын алып, әнисен эзләргә киткән. Шул китүеннән ул хәбәрсез югалган. Билгеле бер вакыттан соң патша янына кече улы Иван килгән.

– Атакаем, әниемне эзләргә рөхсәт бир миңа, – дигән ул.

– Олы абыең белән уртанчы абыең да әйләнеп кайтмадылар. Инде кече улымны да югалтсам... мин моны күтәрә алмаячакмын, сагыштан үләрмен. Җибәрмим, беркая да бармыйсың, – дип җавап биргән патша.

Ә кече малайның үз туксаны туксан, ди.

– Рөхсәт бирсәң дә барам, бирмәсәң дә барам, – дип үҗәтләнгән ул.

Патша ризалашырга мәҗбүр булган.

Иван, күңеленә хуш килердәй ат сайларга дип, абзарга чыгып киткән. Әмма ышанычлы, үзе теләгән атны таба алмаган. Инде нишләргә, кая барырга, кемнән ярдәм сорарга? Егет шундый уйлар белән шәһәр буйлап атлаган. Шулвакыт моның каршында бер карчык пәйда булган һәм:

– Саумы, патша улы Иван! Ник борыныңны салындырдың? – дип сораган.

– Кит моннан, җен карчыгы! Көлеңне күккә очырам бит хәзер, – дип җавап биргән Иван.

Карчык бер тыкрыкка кереп киткән, аннан янә егет каршына килеп баскан һәм әйткән:

– Исәнме, патша улы Иван! Нәрсә борыныңны салындырдың?

Иван: «Бу нинди карчык соң? Бәлки, аның миңа ярдәме тияр», – дип уйлаган һәм болай дигән:

– Әй әби, юлда үземә ярдәмчем булырдай атны таба алмыйм.

– Әй тилекәй, каян эзләргә кирәклеген үзең дә белмисең, миннән дә сорамыйсың. Атла минем арттан. – Карчык аны таулы урынга алып килгән һәм бер урынга төртеп күрсәтеп болай дигән: – Казы менә бу урынны!

Иван карчык күрсәткән урынны казый башлаган икән, көрәге чуен ишеккә тиеп киткән. Игътибар беләнрәк караса, ишек унике йозакка бикләнгән, ди. Иван, йозакларны ватып, ишекне ачкан, һәм алар әби белән икәүләп җир астына төшеп киткәннәр. Монда егет унике кат чылбыр белән богауланган бер пәһлеван ат күргән. Ат, күрәсең, аяк тавышларын ишеткән булгандыр, Иванны күрүгә кешнәп җибәргән, тибенә башлаган һәм чылбырларын өзгән.

Патша улы Иван хәрби киемнәр кигән, яхшы итеп коралланган, атка йөгән белән ияр кидергән. Карчыкка күп итеп акча биргән. Аннан:

– Сау бул, әби! Миңа фатихаңны бир, – дип, атына атланган.

Шулай итеп, Иван үз юлына, карчык үз юлына китеп барганнар. Иван бик озак барган. Ниһаять, бер тау итәгенә барып җиткән. Менеп җитә алмастай биек һәм текә тау булган бу. Караса, тау кырыенда абыйлары әрле-бирле йөри, ди. Болар исәнләшкәннәр, бер-берләренең хәлләрен сорашканнар да юлларын бергәләп дәвам иткәннәр. Берзаман егетләр чуен таш янына килеп җиткәннәр. Таш бик авыр, йөз илле пот, ди. Ташка «Кем дә кем бу ташны тау башына ыргыта, шул кешегә тауга юл ачыла» дип язылган икән. Абыйлары күтәреп караган – ташны селкетә дә алмаганнар. Чират Иванга җиткән. Ул ташны мизгел эчендә күтәреп алган да тау башына атып бәргән. Күз ачып йомган арада, тау итәгеннән тау башына баскыч сузылган. Шуннан Иван атын бер читкә илтеп бәйләп куйган да абыйлары янына килгән. Чәнти бармагын тишеп, аннан бер стаканга кан агызып алып, аны абыйларына биргән һәм болай дигән:

– Мине стакандагы кан кара төскә кергәнче көтегез. Әгәр ул вакытта да кайтмасам, үлгән булырмын.

Шулай итеп, ул баскыч буйлап тау башына менеп киткән. Андагы ямь-яшел урманнарга, кошлар сайравына, аланнарында кызарып пешкән җиләкләрнең күплегенә исе китеп, озак йөргән Иван. Менә ул бик зур бер йорт янына килеп чыккан. Монда Үлмәс Кощей урлап алып кайткан патша кызы яши икән. Йорт биек койма белән әйләндереп алынган. Иван, койма тирәсендә күпме генә йөрсә дә, керергә ишек таба алмаган. Шунда аны тәрәзәдән патша кызы күреп алган һәм:

– Әй егет, коймада бер ярык бар. Чәнти бармагың белән шул ярыктагы төймәгә бас. Ишек ачылыр, – дип кычкырган.

Егет, кыз ничек кушса, шулай эшләгән. Йортка килеп кергән бу. Кыз аны бик яхшы каршы алган: ашаткан-эчерткән, нишләп йөрүе турында сорашкан. Иван әнисен эзләп килүе турында сөйләп биргән. Шунда кыз көрсенеп куйган һәм әйткән:

– Мин сине аңлыйм. Шулай да бик авыр эшкә алынгансың. Кощей үтерәчәк сине. Ул бик көчле һәм үлемсез. Кощей минем яныма бик еш килә... Аның кылычы гына да биш йөз пот. Күтәрә алырсыңмы икән син аны?

Патша улы Иван кылычны күтәреп кенә калмаган, югарыга чөеп тә җибәргән.

Егет белән кыз бер-берләрен бик ошатканнар, өйләнешергә вәгъдә бирешкәннәр. Аннан егет, кызны калдырып торып, юлын янә дәвам иткән. Бара-бара, ул икенче бер йорт янына килеп чыккан. Бу йорт та нәкъ тегесе кебек биек койма белән әйләндереп алынган, ди. Хәзер инде ул ишекне ничек ачарга кирәклеген белә. Чәнти бармагы белән ярыктагы төймәгә басуы булган, ишек ачылып та киткән. Йорт эченә килеп керсә, каршында әнисе басып тора, ди. Алар кочаклашып күрешкәннәр, елашканнар. Бик сагынышкан булганнар бит инде. Бераздан әнисе аңа көчен сынап карарга кушкан. Егет бу сынауны да үткән – мең ярым пот авырлыктагы шарны эһ тә итмичә һавага чөйгән. Сәгатькә карасалар, Үлмәс Кощейның кайтыр вакыты җиткән икән. Әнисе малаен чак яшереп өлгергән, Кощей кайтып кергән һәм болай дип сораган:

– Фу-у! Кеше исе килә. Синең янда кемдер бармы әллә?

– Кит аннан, Алла сакласын. Үзең бит яңа гына кеше аулап кайттың, шуңа борыныңнан кеше исе китмәгәндер, – дигән Иванның әнисе, ә үзе, ягымлы сүзләр әйтә-әйтә, Кощейга сырпаланган. – Синең үлемең кайда яшерелгән икән, Кощей, әйтсәнә?

– Минем үлемем моннан бик еракта, диңгез аръягында яшерелгән. Ул урында имән үсеп утыра. Имән төбендә әрҗә тора, әрҗәдә куян утыра, куян эчендә – үрдәк, үрдәк эчендә – йомырка. Минем үлемем менә шул йомырка сарысында.

Кощей шулай дигән дә китеп барган. Бу сүзләрне ишетеп торган Иван, әнисенең ризалыгын алып, шунда ук теге имән янына юл тоткан. Йокламый, ашамый, эчми бара икән, бара икән бу, моның каршына Бүре баласы килеп чыккан. Иван кылычына ябышкан. Шулчак ана Бүре пәйда булган.

– Тимә балама. Әгәр миңа яхшылык эшләсәң, барыр юлыңда ярдәмчең булырмын, – дигән ул.

– Ярый, – дигән Иван һәм юлын дәвам иткән, Бүрегә тимәгән. Бара-бара бик озын юл үтеп, агач башында каркылдап утырган Карганы күргән бу. Ашыйсы да килгән бит инде моның. «Менә бит тәмле ризык», – дип уйлаган Иван һәм мылтыгын кулына алган. Шунда Карга телгә килгән һәм әйткән:

– Атма мине, Иван, мин әле сиңа кирәк булырмын.

Патша улы Иван Каргага да тимәгән, юлын дәвам иткән. Берзаман ул диңгез буена килеп җиткән. Су өстендә балыклар сикерешеп уйный, ди. Иван, ризык таптым дип, шатлыгыннан нишләргә белмәгән. Бер балыкны шунда ук эләктереп алган. Әмма сөенече озакка бармаган, судан ана Чуртан башын чыгарган.

– Җибәр минем баламны, авыр хәлдә калганда, мин сиңа ярдәм итәрмен, – дигән ул.

Иван балыкны да җибәргән.

Егет аптырап калган, имән янына бару өчен диңгезне кичәргә кирәк икән. Шунда теге Чуртан диңгезгә аркылы яткан. Иван Чуртанның сүзләрен исенә төшергән: «Авыр хәлгә калганда, мин сиңа ярдәм итәрмен». Ул эшнең нәрсәдә икәнен аңлап

алган да «күпер» өстеннән диңгезнең аргы ягына чыккан. Имән, имән төбендәге әрҗә дә бик тиз табылган. Тик барысы да син уйлаганча гына бармый шул. Әрҗәне ачып җибәрүе булган, аннан куян сикереп чыккан да күз ачып йомган арада юкка да чыккан. Шунда аңа ана Бүре ярдәмгә килгән. Мизгел эчендә куянны тотып китергән. Инде булды гына дигәндә, куян эчендәге үрдәк очып чыгып киткән. Иван да аптырап калмаган, үрдәккә төбәп атып җибәргән. Ләкин күпме генә тырышса да тидерә алмаган. Шулай аптырап утырганда, аңа Карга дусты ярдәмгә килгән. Ул томшыгы белән үрдәкне эләктереп алган да Иванга китереп биргән. Хәзер инде йомырканы гына кулга төшерәсе калган. «Монысы инде бик җиңел эш», – дип уйлаган егет. Йомырканы тиз генә эләктергән дә диңгезгә киткән. Тик иртәрәк шатланган шул. Юыйм дип суга тыгуы булган, йомырка су төбенә төшкән дә киткән. Инде нишләргә? Йомырканы ничек алырга? Иван алай уйлаган, болай уйлаган, бер фикергә килә алмаган. Кинәт, диңгез дулкыннарына күмелә-күмелә, яр кырыена Чуртан килеп чыккан. Йомырканы Иванга тапшырган да диңгезгә аркылы яткан. Иван, янә шул «күпер» аша диңгезне кичеп, әнисе янына әйләнеп кайткан. Өйгә килеп керсә, әнисе, дер калтырап, Кощейның кайтуын көтеп утыра, ди. Малаен ничек кирәк алай яшерергә өлгергән бу. Ул арада Кощей да кайтып кергән һәм:

– Фу-у! Кеше исе килә! Монда кеше бармы әллә? – дип иснәнә башлаган.

– Юк, Үлмәсем. Бер кеше дә юк, – дигән Иванның әнисе.

– Минем нигәдер кәефем юк, – дигән Кощей һәм киерелеп иснәп куйган.

Шулчак качкан җиреннән патша улы Иван килеп чыккан. Учында күкәй, ди, моның.

– Кәефең булмауның сәбәбе – үлемең якынлашуда. Синең үлемең минем кулда! – дигән ул.

Үлмәс Кощей шунда ук эшнең нәрсәдә икәнен аңлап алган һәм патша улы Иванның аягына баш орган:

– Вата күрмә күкәйне, Иван. Мин гомер буе синең дустың булырмын.

Иван аның сүзен тыңлап та тормаган, күкәйне шунда ук җиргә бәргән. Үлмәс Кощей мизгел эчендә җан тәслим кылган.

Малай белән ана шунда ук кайтыр юлга чыкканнар. Юл уңаеннан Иванның кәләшен дә үзләре белән алганнар. Менә алар тау башына килеп җиткәннәр. Шунда патша кызы Иванга Үлмәс Кощей йортында туй күлмәгенең, бриллиант кашлы йөзек һәм тегелеп бетмәгән башмагының онытылып калганлыгы турында әйткән. Иван тау астында үзен көтеп калган абыйларына кычкырган да әнисе белән кызны бау белән тау астына төшереп җибәргән. Үзе, аз гына котәргә кушып, Үлмәс Кощей йортына юнәлгән. Әйләнеп килсә, абыйларыннан җилләр искән, таудан төшә торган бау киселгән, ди. Ә абыйлары бу вакытта әниләре белән кызны, Иван турында әтигә берни әйтмәгез, югыйсә үтерәбез дип куркытып, патша йортына алып кайтып киткәннәр. Хатыны белән малайларының исән-сау кайтуларына патша сөенеп бетә алмаган. Тик кече улы Иван гына исеннән чыкмый икән.

Инде Иванга килик. Ул аптырап йөргән-йөргән дә бер таш өстенә килеп утырган. Нишләргә белмәгәннән никах балдагын бер кулыннан икенче кулына күчереп йөртә башлаган. Шулай эшләве булган, аның каршына унике яшь егет килеп баскан.

– Ни боерасың? – дигәннәр алар егеткә.

– Мине бу таудан төшерегез!

Егетләр кушылган эшне шунда ук җиренә җиткереп үтәгәннәр. Иван балдакны бармагына киюгә, егетләр янә юкка чыкканнар, ә егет шат күңел белән үзләре яшәгән шәһәргә юнәлгән. Ләкин туры өенә кайтмаган, бер әбидә тукталган. Әби сөйләшергә ярата торган кеше икән, егеткә шәһәрдәге барлык яңалыкларны сөйләгән. Патша хатынын Үлмәс Кощей урлавы, ике малаеның аналарын коткарулары, үзләре белән икенче бер патшаның кызын ияртеп алып кайтулары, кече малайлары Иванның анасын эзләргә киткән җиреннән юкка чыгуы, патшаның моңа бик борчылуы, олы малайларының ияртеп алып кайткан кызга өйләнергә теләве, ләкин патша кызының риза булмавы, ниндидер балдак таптыруы яисә нәкъ шундый балдак ясый алган кешегә генә кияүгә чыгачагы турында бәян иткән. Иван, боларны ишетү белән:

– Әби, патша йортына хәзер үк бар да әйт, балдакны үзем ясап китерәм, диген. Бер дә курыкма, мин сиңа аны үзем ясап бирермен, – дигән.

Әби курка-курка гына патша йортына киткән. Килеп кергән дә:

– Патша галиҗәнаплары! Кыз сораган балдакны мин ясыйм, – дигән.

– Яса, әби, яса. Ясый алсаң, бик шат булырбыз. Ә инде булдыра алмасаң, мин синең башыңны кистерермен, – дигән патша.

Бу сүзләрдән әбинең коты алынган, балдакны ясый белми бит инде бу. Елый-елый кайтып кергән өенә. Булган хәлләр турында Иванга сөйләп биргән. Егетнең исе дә китмәгән, берни булмагандай йокларга яткан. Әби ачыргалана-ачыргалана елаган. Син генә мине үлемгә дучар иттең, дип елый-елый, үзе дә йокыга киткән.

Таң аткан. Иван әбине уяткан да кулына балдак тоттырган.

– Менә сиңа балдак, патшага илтеп бир, ләкин бер алтыннан артыгын алма, – дигән ул. – Мин ясаганны да белгертмә, үзем ясадым, диген, – дип тә өстәгән.

Балдакны кәләш бик ошаткан.

– Бу – нәкъ мин теләгән балдак, – дигән ул.

Патша да бик шатланган. Әбигә өеннән бер табак алтын алып чыгып биргән. Әби табактан бер алтын алган да калганнарын алып кереп китүен сораган.

Патша әбидән:

– Нигә алай аз аласың? – дип сораган.

– Миңа артыгы кирәкми, патша галиҗәнаплары. Кирәк булса, син бит миңа болай да бирәсең, – дигән әби һәм килгән юлыннан кайтып киткән.

Күпмедер вакыттан соң шәһәрдә яшь кәләш ниндидер никах күлмәге таптыра, таба алмасалар, үзе теләгәнне тегеп бирүләрен сорый икән дигән сүз таралган. Шул сүзне ишетүгә, карчык кызга янә ул сораган күлмәкне китереп биргән. Аннан соң те-

гелеп бетмәгән башмаклар китергән. Аларын да үзем тектем, дигән һәм бер алтыннан артык алтын алмаган.

Менә патшаның олы улының өйләнер көне килеп җиткән. Патша улы Иван карчыкка янә бер гозерен белдергән: «Кәләшне никахлашу урынына алып килүгә, миңа әйтерсең», – дигән.

Әби әйткән вакытка Иван, үзенең затлы патша киемнәрен киеп, урамга чыккан. Әби, моны күреп, куркуыннан шунда ук патша улы Иванның аягына егылган.

– Патша атакаем, кичер мине. Мин бит сиңа, ачуланып, дорфа сүзләр әйттем, – дигән.

– Аллаһ кичерсен, – дигән егет.

Шуннан ул чиркәүгә, никахлашу урынына киткән. Бу вакытта әле кияү егете килеп җитмәгән булган. Иван кәләш янына барып баскан. Аларга поп никах укыган.

Сарайга кайтып барганда, боларның каршына кияү егете килеп чыга. Ул кәләшен Иван белән бергә күреп ала да, оятыннан нишләргә белмичә, алдын-артын карамый кача.

Патша Иван белән кәләшне бик шатланып каршы ала. Туй мәшәкатьләре беткәч, ул олы малайларын сөргенгә сөрдерә, ә варисы итеп кече малае Иванны калдыра.

Кощей Бессмертный

В некотором царстве, в некотором государстве жил-был царь; у этого царя было три сына, все они были на возрасте. Только мать их вдруг унёс Кощей Бессмертный. Старший сын просит у отца благословенье искать мать. Отец благословил; он уехал и без вести пропал. Средний сын пождал-пождал, тоже выпросился у отца, уехал, – и тот без вести пропал. Малый сын, Иван-царевич, говорит отцу: «Батюшка! Благословляй меня искать матушку». Он не отпускает, говорит: «Тех нет братьев, да и ты уедешь: я с кручины умру!» – «Нет, батюшка, благословишь – поеду, и не благословишь – поеду». Отец благословил.

Иван-царевич пошёл выбирать себе коня: на которого руку положит, тот и падёт. Идёт Иван-царевич доро́гой по городу, повесил голову. Ниоткуда взялась старуха, спрашивает: «Что, Иван-царевич, повесил голову?» – «Уйди, старуха! На руку положу, другой пришлёпну – мокренько будет». Старуха побежала другим переулком, идёт опять навстречу, говорит: «Здравствуй, Иван-царевич! Что повесил голову?» Он и думает: «Что же старуха меня спрашивает? Не поможет ли мне она?» И говорит ей: «Вот, бабушка, не могу найти себе доброго коня». – «Дурашка, мучишься, а старухе не кучишься! – отвечает старуха. – Пойдём со мной». Привела его к горе, указала место: «Копай здесь». Иван-царевич разрыл землю и увидел чугунную доску на двенадцати замках; замки он тотчас же сорвал и двери отворил, вошёл под землю: тут прикован на двенадцати цепях богатырский конь; он, видно, услышал ездока по себе, заржал, забился, все двенадцать цепей порвал. Иван-царевич надел на себя богатырские доспехи, надел на коня узду, черкасское седло, дал старухе денег и сказал: «Благословляй и прощай, бабушка!» Сам сел и поехал.

Долго ездил, наконец доехал до горы; пребольшущая гора, крутая, взъехать на неё никак нельзя. Тут и братья его ездят возле горы. Поздоровались, поехали вместе: доезжают до чугунного камня пудов в полтораста, на камне надпись: «Кто этот камень бросит на́ гору, тому и ход будет». Старшие братья не могли поднять камень, а Иван-царевич с одного маху забросил на́ гору – и тотчас в горе показалась лестница. Он оставил коня, наточил из мизинца в стакан крови, подаёт братьям и говорит:

– Ежели в стакане кровь почернеет, не ждите меня, значит, я умер! – Простился и пошёл. Зашел на́ гору, чего он только не насмотрелся! Всяки тут леса, всяки ягоды, всяки птицы!

Долго шёл Иван-царевич, дошёл до дому: огромный дом! В нём жила царская дочь, утащенная Кощеем Бессмертным. Иван-царевич кругом ограды ходит, а дверей не видит. Царская дочь увидела человека, вышла на балкон, кричит ему:

– Тут, смотри, у ограды есть щель, потронь её мизинцем, и будут двери. – Так и сделалось. Иван-царевич вошёл в дом. Девица его приняла, напоила-накормила и расспросила. Он ей рассказал, что пошёл доставать мать от Кощея Бессмертного. Девица говорит ему на это:

– Нелегко тебе придётся, Иван-царевич! Он ведь бессмертный – убьёт тебя. Ко мне он часто ездит... вон у него меч в пятьсот пудов, поднимешь ли его? Тогда ступай!

Иван-царевич не только поднял меч, ещё бросил кверху, сам пошёл дальше.

Приходит к другому дому; двери знает, как искать; вошёл в дом, а тут его мать. Обнялись, поплакали. Он и здесь испытал свои силы, бросил какой-то шарик в полторы тысячи пудов. Время приходит быть Кощею Бессмертному; мать спрятала его. Вдруг Кощей Бессмертный входит в дом и говорит:

– Фу-фу! Русской костки слыхом не слыхать, видом не видать, а русская костка сама на двор пришла! Кто у тебя был? Не сын ли?

– Что ты, Бог с тобой! Сам летал по Руси, нахватался русского духу, тебе и мерещится, – ответила мать Ивана-царевича. А сама поближе с ласковыми словами к Кощею Бессмертному, выспрашивает то, другое и говорит:

– Где же у тебя смерть, Кощей Бессмертный?

– У меня смерть, – говорит он, – в таком-то месте: там стоит дуб, под дубом – ящик, в ящике – заяц, в зайце – утка, в утке – яйцо, в яйце – моя смерть.

Сказал это Кощей Бессмертный, побыл немного и улетел. Пришло время – Иван-царевич благословился у матери, отправился по смерть Кощея Бессмертного. Идёт доро́гой много время, не пивал, не едал; хочет есть до смерти и думает: кто бы на это время попался! Вдруг – волчонок; он хочет его убить. Выскакивает из норы волчиха и говорит:

– Не тронь моего детища, я тебе пригожусь.

– Быть так!

Иван-царевич отпустил волчонка; идёт дальше, видит ворону. «Постой, – думает, – здесь я закушу»! Зарядил ружьё, хочет стрелять, ворона и говорит:

– Не тронь меня, я тебе пригожусь.

Иван-царевич подумал и отпустил ворону.

Идёт дальше, доходит до моря, остановился на берегу. В это время вдруг выпал на берег щучонок, Иван его схватил, есть хочет смертно – думает: «Вот теперь

поем!» Ниоткуда взялась щука, говорит: «Не тронь, Иван-царевич, моего детища, я тебе пригожусь».

Он и щучонка отпустил.

Как пройти море? Сидит на берегу да думает: щука ровно знала его думу, легла поперёк моря. Иван-царевич прошёл по ней, как пó мосту; доходит до дуба, где была смерть Кощея Бессмертного, достал ящик, отворил – заяц выскочил и побежал. Где тут удержать зайца! Испугался Иван-царевич, что отпустил зайца, призадумался, а волк, которого не убил он, кинулся за зайцем, поймал и несёт к Ивану-царевичу. Он обрадовался, схватил зайца, распорол его и как-то оробел: утка спорхнула и полетела. Он пострелял, пострелял – мимо! Задумался опять. Ниоткуда взялась ворона с воронятами и ступай за уткой, поймала утку, принесла Ивану-царевичу. Царевич обрадовался, достал яйцо, пошёл, доходит до моря, стал мыть яичко, да и уронил в воду. Как достать из моря? Безмерна глубь! Закручинился опять царевич.

Вдруг море встрепенулось – и щука принесла ему яйцо, потом легла поперёк моря. Иван-царевич прошёл по ней и отправился к матери: приходит, поздоровались, и она его опять спрятала. В то время прилетел Кощей Бессмертный и говорит:

– Фу-фу! Русской костки слыхом не слыхать, видом не видать, а здесь Русью несёт!

– Что ты, Кощей? У меня никого нет, – отвечала мать Ивана-царевича. Кощей опять и говорит:

– Я что-то занемог!

А Иван-царевич пожимал яичко: Кощея Бессмертного от того коробило. Наконец Иван-царевич вышел, показывает яйцо и говорит:

– Вот, Кощей Бессмертный, твоя смерть!

Тот на коленки против него и говорит:

– Не бей меня, Иван-царевич, станем жить дружно; нам весь мир будет покорён.

Иван-царевич не обольстился его словами, раздавил яичко – и Кощей Бессмертный умер.

Взяли они, Иван-царевич с матерью, что было нужно, пошли на родиму сторону; по пути зашли за девицей, доходят до горы, где братья Ивана-царевича ждут. Девица говорит:

– Иван-царевич! Воротись ко мне в дом, я забыла подвенечное платье, брильянтовый перстень и нешитые башмаки.

Между тем он спустил мать и царскую дочь, с коей они условились дома обвенчаться; братья приняли их, да взяли спуск и перерезали, чтобы Ивану-царевичу нельзя было спуститься, мать и девицу как-то угрозами уговорили, чтобы дома про Ивана-царевича не сказывали. Прибыли в своё царство; отец обрадовался детям и жене, только печалился об одном Иване-царевиче.

А Иван-царевич воротился в дом своей невесты, взял обручальный перстень, подвенечное платье и нешитые башмаки; приходит нá гору, метнул с руки нá руку перстень. Явилось двенадцать молодцов, спрашивают:

– Что прикажете?

– Перенесите меня вот с этой горы.

Молодцы тотчас его спустили. Иван-царевич надел перстень – их не стало, пошёл в своё царство, приходит в тот город, где жил его отец и братья, остановился у одной старушки и спрашивает:

– Что, бабушка, нового в вашем царстве?

– Да чего, дитятко! Вот наша царица была в плену у Кощея Бессмертного; её искали три сына, двое нашли и воротились, а третьего, Ивана-царевича, нет, и не знают, где. Царь кручинится об нём. А эти царевичи с матерью привезли каку-то царску дочь, большак жениться на ней хочет, да она посылает наперёд куда-то за обручальным перстнем или велит сделать такое же кольцо, какое ей надо; давно уже клич, да никто не выискивается.

– Ступай, бабушка, скажи царю, что ты сделаешь; а я пособлю, – говорит Иван-царевич.

Старуха в кою пору собралась, побежала к царю и говорит:

– Ваше царско величество! Обручальный перстень я сделаю.

– Сделай, сделай, бабушка! Мы таким людям рады, – говорит царь, – а если не сделаешь, то голову на плаху.

Старуха перепугалась, пришла домой, заставляет Ивана-царевича делать перстень, а Иван-царевич спит, мало думает, перстень готов. Он шутит над старухой, а старуха трясётся вся, плачет, ругает его:

– Вот ты, – говорит, – сам-то в стороне, а меня, дуру, подвёл под смерть.

Плакала, плакала старуха и уснула. Иван-царевич встал поутру рано, будит старуху:

– Вставай, бабушка, да ступай понеси перстень, да смотри: больше одного червонца за него не бери. Если спросят, кто сделал перстень, скажи: сама, на меня не сказывай!

Старуха обрадовалась, снесла перстень, невесте понравился:

– Такой, – говорит, – и надо!

Вынесла ей полно блюдо золота; она взяла один только червонец. Царь говорит:

– Что, бабушка, мало берёшь?

– На что мне много-то, ваше царско величество! После понадобятся – ты же мне дашь. – Пробаяла это старуха и ушла.

Прошло там сколько времени – вести носятся, что невеста посылает жениха за подвенечным платьем или велит сшить такое же, какое ей надо. Старуха и тут успела (Иван-царевич помог), снесла подвенечное платье. После снесла нешитые баш-

маки, а червонцев брала по одному и сказывала, что эти вещи сама делает. Слышат люди: у царя в такой-то день свадьба; дождались и того дня. А Иван-царевич старухе заказал:

– Смотри, бабушка, как невесту привезут под венец, ты скажи мне. – Старуха время не пропустила. Иван-царевич тотчас оделся в царское платье, выходит:

– Вот, бабушка, я какой!

Старуха в ноги ему.

– Батюшка, прости, я тебя ругала!

– Бог простит.

Приходит в церковь. Брата его ещё не было. Он встал в ряд с невестой: их обвенчали и повели во дворец. На дороге попадается навстречу жених, большой брат, увидал, что невесту ведут с Иваном-царевичем, со стыдом повернул обратно. Отец обрадовался Ивану-царевичу, узнал о лукавстве братьев и, как отпировали свадьбу, больших сыновей разослал в ссылку, а Ивана-царевича сделал наследником.

Ак Елан

Бер хан бар иде. Ул беркөн төш күрде. Иртәгесен йортка яр салды[1]:

– Кем дә кем, алдыма килеп, төшемдә ни күргәнемне әйтсә, аңа йөз алтын бирәм. Әгәр дә алдыма килеп, күргән төшемне әйтә алмаса, башын кисәм.

Янә ул заманда бер бик ярлы, фәкыйрь ир бар иде. Ул ирнең хатыны, иренә дошман булып, һәрдаим аны үтерү нияте белән йөри иде. Шушы хатын, әлеге сүзне ишетеп, хан каршына килде һәм әйтте:

– Патшакаем, төшеңне минем ирем юрый ала, әмма әйтми, – диде.

Хан, хатын сүзенә ышанып, шунда ук кеше җибәреп, ул байгышны чакыртты. Мескенчәк юлда бу хәлгә зар елап, Тәңрегә тилмереп вә аннан ярдәм сорап, җаныннан өмет өзеп килгәндә, аңа Ак Елан очрады. Елан сәлам бирде. Бу фәкыйрь җавап бирде.

Елан сорады:

– Әй адәм, кая барасың вә каян киләсең, вә ни өчен елыйсың?

Бу фәкыйрь хәл-әхвәлен сөйләп бирде:

– Ханыбыз бер төш күргән. Кем дә кем төшемне юрый, шуңа йөз алтын бирәм, юрый алмаса, башын кисәм, дип әйткән.

Елан әйтте:

– Теләсәң барырсың, теләмәсәң бармассың.

Ир әйтте:

– Минем хатыным бар, ул – миңа дошман. Һәркайчан мине үтерү нияте белән йөри. Бу хәбәрне ишеткәч, хан янына барып әйткән: «Синең күргән төшеңне минем ирем белә, белсә дә әйтми», – дип. Ханның кеше җибәреп мине алдыруының сәбәбе шул, – диде.

Бу сүзне ишетеп, Ак Елан әйтте:

– Әгәр мин аның төшен сиңа әйтсәм, син үлемнән котыласың, ул йөз алтынны миңа китереп бирерсеңме? – диде.

Фәкыйрь әйтте:

– Алтын белән көмештән җан яхшы. Әгәр үлемнән котылсам, берсе дә кирәкмәс, һәммәсен китереп бирермен, – диде.

---

[1] *Яр салу* – хәбәр итү.

Елан әйтте:

– Барып керүең белән хан синнән сорар: «Әй гариб[1], мин төшемдә ни күрдем?» – дип. Син җавабыңда: «Төшеңдә бүре күрдең», – дип әйт. Аннан соң ул сиңа йөз алтын бирер, син аны һич тә хыянәтсез миңа китереп бир, – диде.

Бу сүзне әйткәч, Ак Елан белән ир хушлаштылар. Елан – үз юлына, фәкыйрь хан янына китте. Менә ул хан йортына килеп җитте. Өенә керде, сәлам бирде. Хан да сәлам бирде. Аннан:

– Әй гариб, мин төшемдә ни күрдем, әйт? – диде.

Гариб:

– Син бүре күрдең, – дип әйтте.

Хан шунда ук йөз алтын бирде. Гариб, патша сараеннан чыгып, Ак Еланга бармыйча, туры өенә качып кайтты. Аннан соң ул алтынга бик күп елкы, хайваннар һәм мал сатып алды. Бай булды. Көн күрүе яхшырды.

Бер вакыттан соң хан янә бер төш күрде. Тагын гарибне чакыртты. «Әгәр тапса, йөз алтын бирәм, тапмаса, башын кисәм», – диде.

Бу гариб электә бик ярлы иде, бай булды. Хәзер җаны элеккедән дә татлы иде. Бик каты елады. Ахырда чарасызлыктан: «Барам!» – диде. Торды да юлга чыкты. Юлда бик зар елап, җаныннан өмет өзеп килгәндә, баягы Ак Еланга тап булды. Гариб сәлам бирде. Елан:

– Әй гариб, кая барасың һәм ни өчен елыйсың? – диде.

Гариб әйтте:

– Хан тагын төш күргән, «белсә, йөз алтын бирермен, белмәсә, башын кисәрмен» дип, мине төшен юрамакка чакыртты. Инде башымның китүе шулдыр.

Елан әйтте:

– Мин беләм, ләкин сиңа әйтмим. Син теге вакытта миңа ялганладың, алтынны бирми алдап качып киттең.

Гариб:

– Бу төшнең мәгънәсен әйтсәң, мине бу үлемнән коткарсаң, монысын гына түгел, алдагы алтынны да китереп бирермен, – дип ант эчте.

Елан әйтте:

– Бу юлы алдама. Башка вакытта да кирәк булырмын. Инде ханга барып сәлам бир дә: «Син төлке күрдең», – дип әйт. Аннан, йөз алтынны алып, кире миңа кайт.

Гариб, бу сүзне ишетеп, шат булып, хан янына килде. Сәлам бирде. Хан сорады:

– Мин төшемдә ни күрдем, әйт? – дип.

Гариб әйтте:

– Син төлке күрдең, – диде.

Хан йөз алтын бирде. Гариб Ак Еланга бармый тагын өенә качып кайтты. Элеккедән дә бай булды, уйнады, көлде. Байлыгына горурланып, тәкәбберләнеп йөрде.

---

[1] *Гариб* – ярлы, йорт-җирсез кеше.

Баягы хан янә бер төш күрде. Янә әлеге гарибне дәштерде. «Тапса, йөз алтын бирәм, тапмаса, башын кисәм!» – диде. Ир, бу сүзне ишеткәч, тагын да катырак елый башлады: «Ак Еланны алдадым, бу вафасыз дөньяда кала торган мал өчен бит», – диде. Авырлык белән юлга чыкты. Җаныннан өмет өзеп килгәндә, каршысында янә Ак Елан пәйда булды. Моны күреп әйтте:

– Ялганчы гариб, ике үлемнән котылдың, өченчесендә тотылдың.

Гариб әйтте:

– Әй Ак Елан, мине ике үлемнән азат кылдың, мин синең кадереңне белми ул яман эшләрне эшләдем, инде тәүбәгә килдем. Бу үлемнән азат итеп, аталык мәрхәмәтен, аналык шәфкатен кылсаңчы. Әүвәл – Алла каршында, икенче үзең каршыңда кыямәт көнне мәхшәрдә миңа ялганчылык атын кушма. Дөнья эшен дөньяда бетерим һәм сиңа бирәчәк алтыннарның барчасын тапшырып китим.

Ак Елан бу сүзне хуш күрде, әйтте:

– Бар, ханның өенә кер, сәлам бир. Ул синнән сораса: «Ни күрдем?» – дип, син әйт: «Төшеңдә куй күрдең», – диген. Ул сиңа йөз алтын бирер. Син аны алып килеп миңа бир.

Аннан соң ир Ак Елан белән саубуллашып китте. Патша сараена җитте. Өй эченә кереп сәлам бирде. Хан:

– Әй гариб, мин төшемдә ни күрдем? – диде.

Гариб әйтте:

– Син куй күрдең, – диде.

Хан йөз алтын бирде. Ир, аны алып, Ак Еланга килде. Сәлам бирештеләр. Ир әйтте:

– Синең хәер-догаңда сау-сәламәт кайттым. Җаным михнәт чикмәде. Кабул ит, менә бездәге әманәт алтының һәм өемдәге ике йөз алтынны да сиңа китереп бирәм. Мин борынгы ике йөз алтынны да сиңа бирергә ихлас күңелем белән ният кылган идем, белмим, ничек бирә алмадым. Хәзер дә акылсызлыгыма хәйран каламын.

Моңа каршы Ак Елан:

– Егет, мин сиңа моның ни өчен шулай килеп чыкканлыгын әйтим, син яхшы тыңла: әүвәл хан бүре күрде. Ул заманда һәм ханның, һәм ил-йортның бүре булган вакыты иде. Бүре яхшылык белми. Шуңа күрә син дә, вәгъдәңдә торып, алтынны миңа бирмәдең. Аннан соң хан төлке күрде. Ул вакытта ил-йорт төлкедәй алдакчы булды. Шуның өчен син дә миңа ялган сүзләр әйтеп алдадың. Соңгысында хан төшендә куй күрде һәм золымлыгын ташлады, гадел булды, йорт та тугры булды. Хан залим булса, ил-йорт тәртипсез, угры, үтерүче булыр. Хан гадел булса, йорт тугры, инсафлы, суфи булыр. Синдә гаеп юк, гаеп ханда. Хан, төшендә бу өч хайванны күреп, тәүбәгә килде. Син дә миңа алтын китердең. Ил-йорт яман булганда, син дә яман булдың; яхшы булганда, син дә яхшы булдың, һәрвакыт ил-йорт белән бергә булдың. Алтыннарың үзеңә хәләл булсын! – диде дә күз алдыннан югалды.

ТАТАРСКАЯ НАРОДНАЯ СКАЗКА

Белый Змей

В давние времена был один хан. Лёг он однажды спать и увидел сон. А наутро повелел объявить всей своей стране: «Кто явится ко мне во дворец и расскажет, о чём был мой сон, получит сто золотых монет. А кто явится, но сна не угадает – лишится головы».

В то же самое время, в том же самом городе жил один бедный джигит. Жена у него была такая злющая, что даже самой себе вредила. А уж мужу и подавно. Каждый день думала она, как бы сделать так, чтобы джигита извести.

Услышав ханские слова, побежала она быстрее во дворец и так хану сказала:

– Послушай, хан! Знает мой муж, что ты видел во сне, но к тебе во дворец он не придёт, тебе об этом не скажет.

Поверил хан злой обманщице, рассердился, и тут же послал своих слуг, чтобы передали бедняку ханский приказ – немедленно во дворец явиться. Не хотел джигит идти, да что поделаешь – когда хан зовёт, бедняку трудно отказаться. Вот идёт он, плачет слезами солёными, с ясным солнцем, с зелёной травой, с синим небом прощается. Никакой надежды у него нет. Тут встречается ему Белый Змей. Поздоровался Змей и спрашивает:

– Эй, бедняк, куда идёшь ты и откуда, и почему ты плачешь?

Рассказал бедняк о ханском указе:

– Наш хан увидел какой-то сон. И теперь, если найдётся такой смельчак, что явится во дворец и расскажет ему, о чём был тот сон, получит сто золотых монет. А если явится, но сна не угадает – головы лишится.

Змей снова спрашивает:

– Значит, если не хочешь, можно во дворец не идти?

Вздохнул джигит и объяснил, в чём дело:

– Есть у меня, – говорит, – жена. Не жена, а настоящий враг. Ходит она и думает, как сделать так, чтобы я пропал. Услышала жена слова хана, скорее к нему побежала и сказала, мол, знает мой муж, что видел ты во сне, но к тебе во дворец он не придёт, тебе об этом не скажет. Хан, конечно, тогда прислал ко мне своих слуг с приказом – велел к нему явиться.

– Что ж, – говорит Белый Змей, – если спасу я тебя от смерти, если скажу тебе, что видел хан во сне, отдашь ты мне сто золотых монет, которыми наградит тебя хан?

Отвечает бедняк:

– Хоть и говорят, что богатство дороже отца с матерью, а жизнь всё равно дороже любого богатства. Если спасёшь меня от смерти, ничего мне больше не надо, я за это всё, что у меня есть, тебе отдам.

Змей тогда научил джигита:

– Как войдёшь ты к хану, он тебя сразу спросит, что он видел во сне. Ответь ему: «Волка ты видел во сне, мой хан». Потом хан даст тебе сто золотых монет – скорее ко мне с ними иди, никуда не сворачивай.

Выслушал джигит, всё запомнил и, радостный, во дворец пошёл. Не успел войти, а хан уже спрашивает его грозным голосом:

– Ну, бедняк, говори, что я видел во сне?!

– Волка ты видел во сне, мой хан, – отвечает бедняк.

Удивился хан. Тут же велел отсыпать джигиту сто монет и отпустил его с миром. Вышел бедняк из дворца и, вместо того чтобы к Змею идти, скорей-скорей, тайком прибежал он к себе домой. Словно сами ноги его принесли. А потом купил бедняк на эти сто золотых монет хороший дом, лошадей, коров, овец, много всякого добра и утвари домашней. Был беднее бедного, теперь сделался богачом. И раньше любил он жизнь, а теперь ещё милее она ему стала. Жил он и радовался.

Да только прошло немного времени, и снова хан увидел сон. И снова прислал слуг за нашим джигитом. Так решил великий хан: «Если сможет бедняк и на этот раз рассказать, о чём сон, снова получит сто золотых монет. А если нет – велю ему голову отрубить».

А джигиту теперь ещё жальче с жизнью расставаться, да что поделаешь – ханского приказа нельзя не выполнить. Снова идёт он, плачет слезами солёными, с ясным солнцем, с зелёной травой, с синим небом прощается. Теперь уж точно никакой надежды у него не осталось. И тут навстречу ему тот же самый Белый Змей. Поздоровался джигит. Поздоровался и Змей, а потом спрашивает:

– Эй, бедняк, куда на этот раз ты идёшь, почему снова плачешь?

Опустил голову бедняк, говорит Змею:

– Снова наш хан увидел сон. Снова прислал за мной слуг со словами: «Если сможешь рассказать, о чём сон, получишь сто золотых монет. А если нет – голову тебе отрубят». Видно, пришёл мой час – на этот раз лишусь я бедной своей головы.

Отвечает Змей:

– Я знаю, о чём ханский сон, но тебе не скажу. Ты меня уже однажды обманул – сбежал с моим золотом.

Поклялся тогда джигит, что на этот раз не обманет Змея.

– Если и на этот раз меня выручишь, – говорит, – если расскажешь ханский сон,

если от верной смерти спасёшь, то принесу я тебе и те монеты, что в прошлый раз должен был дать.

– Что ж, прощу тебя. Но если и на этот раз хочешь меня обмануть, подумай: может быть, ещё раз придётся помощи моей искать, – предупредил Белый Змей. И рассказал:

– Как войдёшь к хану, сразу же спросит, что он видел во сне. Ответь так:

«Лисицу ты видел во сне, мой хан». Потом хан даст тебе сто золотых монет. На этот раз ко мне с ними иди – торопись, никуда не сворачивай.

Поблагодарил джигит Змея и во дворец поспешил. Только вошёл, спрашивает его хан:

– Ну, бедняк, скажи-ка мне, что я видел во сне?!

– Лисицу ты видел во сне, мой хан, – отвечает бедняк.

Тут же получил джигит сто золотых монет. Вышел он из дворца, но к Змею не пошёл. Скорей-скорей, тайком, тёмными кривыми улочками прибежал к себе домой. Теперь он ещё богаче сделался – не жизнь, а сплошное удовольствие. Спал на пуховой перине, радовался и смеялся бывший бедняк.

Да только не оставил его в покое хан, не дал сполна насладиться жизнью богатой. Прошло ещё немного времени, и ещё один сон увидел. И снова призвал к себе нашего джигита. Опять решил великий хан: «Если сможет бедняк и на этот раз рассказать, что видел я во сне, получит сто золотых монет. А если нет – велю ему голову отрубить».

Услышал бедняк ханский приказ, и заплакал так горько, как никогда ещё не плакал. Вспомнил он Белого Змея, и стыдно ему стало. Стал он сам себя укорять: «Обманул я благородного Белого Змея. И ради чего?! Ради золота, которое останется в этом бренном мире, когда душа моя к Аллаху пойдёт!» Но делать нечего. Как ни горько у него было на душе, как ни тяжело ему было, а пошёл он снова в ханский дворец. Идёт, с ясным солнцем, с зелёной травой, с синим небом прощается. Ниоткуда не ждёт он теперь спасения. Совсем надежду потерял. И тут снова встречается ему Белый Змей. Вместо приветствия кричит он джигиту:

– Эй, обманщик, бедняк-обманщик, два раза от смерти спасался, в третий – попался!

Вздохнул бедняк и ответил на это Змею:

– Эх, Белый Змей, два раза выручил ты меня, два раза спас мою бедную голову. Дважды, вместо благодарности, я тебя обманул. Но теперь я всё понял. Хочу, чтобы душа моя, когда придёт ей время, предстала перед Аллахом чистой и честной. Не называй же меня обманщиком. Будь великодушен, как отец, добр, как мать – спаси и на этот раз. Я верну всё твоё золото – и то, что раньше не принёс, и то, что сегодня получу, если ты простишь меня и расскажешь мне, что видел хан во сне.

Понравились Белому Змею такие слова.

– Что ж, – сказал он, – поверю ещё раз. Как спросит тебя хан, что он видел во

сне, ответь ему так: «Ты видел во сне овцу, великий хан». Потом хан даст сто золотых монет. Ну а потом ты и сам знаешь, что делать.

И пошёл джигит дальше. Пришёл во дворец. Спрашивает его хан:

– Скажи, бедняк, что я видел во сне?

– Ты видел во сне овцу, великий хан, – ответил бедняк.

Велел хан отсыпать ему сто золотых монет. Взял джигит эти деньги, вернулся к Белому Змею и отдал ему со словами:

– Благодаря тебе снова вернулся я живой и здоровый. Никаких трудностей на пути не встретил. Вот сто монет. Прости за то, что обманул тебя два раза. Сам понять не могу – как такое могло случиться? Ведь когда я тебе обещал, то говорил искренне, так и собирался поступить. Не знаю, что на меня нашло?.. Сейчас схожу и принесу остальные монеты.

Покачал головой Белый Змей и ответил:

– Слушай меня внимательно, джигит. Расскажу я тебе, о чём на самом деле были ханские сны. Помнишь, увидел великий хан волка в первом сне? Это означает, что волчье было время – и сам хан, и слуги его, и вся страна словно волки друг другу были. Волк добра не знает. Поэтому и не принёс ты мне монеты – забрал себе, как свою добычу. Во втором сне увидел великий хан лисицу. Значит, лисье время стояло на дворе. И сам хан, и слуги его, и вся страна лживы и коварны были, словно лисы. Вот и ты меня обманул. В третьем сне увидел хан овцу – и раскаялся. Пришло время доброты и справедливости. Стал хан справедливым – и страна стала честной и праведной. И ты поступил по совести.

Все три раза ты поступал заодно со своей страной, поэтому нет на тебе вины. Страна была неправедной, и ты был таким. Стала страна честной, и ты честным стал. Поэтому простил я тебя. А золото мне не нужно, себе его возьми, – сказал Белый Змей и исчез, словно растворился в воздухе.

Кокорикок

Төлке урман буйлап бара икән, каршына әтәч очраган. Кикриге тарак, койрыгы урак, сары күлмәкле, култык астына үрелгән кәрзин дә кыстырып җибәргән – карап кына тормалы инде!

«Их, монда гына тотып ашар идем, кеше йөреп тора. Күрсәләр, җаныңны алырлар. Өйгә хәйләләп чакырыйм әле, анда рәхәтләнеп тамак туйдырырмын».

– Исәнме, әтәчкәй, – ди ул. – Күптән синең белән дуслашасым килеп йөри иде. Мин Куз-Быж – озын койрык. Ә синең исемең ничек?

– Минеке – Кокорикок, – дип җавап бирә әтәч.

– Кокорикок, кая барасың? – дип сорый төлке.

– Базарга, борчак алырга.

– Базардан кайтканда, миңа кунакка кер, – ди төлке.

– Ярар, Куз-Быж, керермен, – ди әтәч, ә үзе «синең белән дус булсаң, гомереңнән колак кагарсың» дип уйлый.

– Көтәрмен, – ди төлке, – әй, исемеңне оныттым бит. Кем дидең әле?

– Онытылмасынга язып куйыйм, алайса, – дип, әтәч төлкенең маңгаена «Аю» дип яза да китеп бара.

Төлке кайта да көтә башлый, көтә-көтә көтек була. Әтәч юк бит инде. Иртәгесен бик ачуланып уяна да әтәчне эзләргә чыгып китә. Барганда, моңа бүре очрый: «Болай иртә кая киттең, төлке?» – дип сорый ул. «Ялганчыны эзлим! Исеме, менә, маңгаема язылган». Бүре карый: төлкенең маңгаена «Аю» дип язылган: «Нигә кирәк ул сиңа?» – дип сорый бүре. «Өзгәләп ташлыйм!» – «Аюны да өзгәләп ташларлык булгач, мине нишләтмәс бу!» – дип уйлаган да бүре, алдын-артын карамый чапкан. Шул арада урман куелыгыннан аю килеп чыккан.

– Төлке, нишләп йөрисең болай иртән иртүк? – дип сораган ул.

– Әй, менә моны эзлим! – дип, маңгаен күрсәткән ул аюга.

– Нигә соң ул сиңа?

– Өзгәләп бетерәм!

Аю ачуланып үкергән, акырган, төлкене койрыгыннан әләктереп алган да куак арасына ташлаган. Төлке каен төбенә бәрелгән. Исенә килгәч, торып өенә титаклаган. Әтәч турында да оныткан.

УДМУРТСКАЯ НАРОДНАЯ СКАЗКА

Кокорикок

Идёт рыжая лиса по дороге, а навстречу ей петух. Да такой красавец – хвост серпом, гребень пилой, рубаха на нём жёлтая, а под крылом плетёная корзиночка.

Увидела лиса петуха и подумала: «Эх, съела бы его сейчас, пёрышка бы не оставила. Да боюсь: люди по дороге ходят, увидят – несдобровать мне тогда. Заманю-ка его к себе домой, там с ним разделаюсь без помехи».

– Здравствуй, петушок, – говорит лиса сладким голосом. – Давно мне хочется с тобой подружиться. Меня зовут Кузь-Быж – Длинный хвост. А тебя как?

– А меня Кокорикок, – отвечает петух.

– Далеко ли ты, Кокорикок, собрался?

– Да вот на базар иду, надо бы горох купить.

– Как пойдёшь с базара, так заходи ко мне в гости, – приглашает лиса. – Угощу тебя на славу.

– Ладно, Кузь-Быж, приду, – пообещал петух, а про себя подумал: «С тобой дружить – живым не быть».

– Ну, так я тебя ждать стану, – облизнулась лиса. – Ой, как тебя зовут-то, дружок? Я уж и забыла!

– Давай запишу для памяти. – Петух поднял с дороги уголёк и написал у лисы на лбу: «Медведь».

Ушла лиса, а петух поглядел ей вслед и побежал домой, покуда цел.

Лиса пришла домой, села на лавочку, стала гостя поджидать, в окошко поглядывать. Уже свечерело, а петуха всё нет. Ждала-ждала лиса, так у окошка и заснула.

Утром проснулась голодная и злая-презлая. «Ну, – думает, – обманул меня петух. Теперь я его, как только встречу, на клочки разорву!»

Побежала лиса искать петуха. Бежит она по лесной чаще, а навстречу ей волк:

– Куда это ты, лиса, собралась так рано?

– Да вот ищу обманщика... Тьфу, имя его забыла! Погляди-ка, оно у меня на лбу написано.

Глянул волк, а у лисы на лбу написано: «Медведь».

– А зачем он тебе? – спросил волк.

– Хочу его на клочки разорвать!

Испугался волк. «Уж если она медведя собирается на клочки разорвать, то меня и вовсе целиком проглотит!» – подумал он и убежал без оглядки.

Тут из чащи вылез медведь.

– Здорово, лиса. Ты чего поднялась в такую рань?

– Да вот ищу... Тьфу, имя его забыла! Погляди-ка, оно у меня на лбу написано.

Медведь видит, что у лисы на лбу написано: «Медведь», спрашивает:

– А зачем он тебе?

– Хочу его на клочки разорвать!

Рассердился медведь, заревел, зарычал, схватил лису за длинный хвост и забросил в кусты. Стукнулась лиса о берёзовый пень, едва на ноги поднялась и, охая, заковыляла к себе домой. А про петуха уж и думать забыла.

Кайсы көчлерәк?

Бер патша яшәгән. Бу дөньяда иң көчлесе нәрсә икән дип уйланган ул. Шушы сорауга җавап табар өчен, бөтен патшалыкка хәбәр тараткан, дөрес җавап биргән кешегә ярты патшалыгын вәгъдә иткән.

Күпмедер вакыттан патшага төрле катлаудан тугыз кеше килә: тегермәнче, өе янган крәстиян, балыкчы, тимерче, хәрби түрә, сәүдәгәр, тасма телле яучы, көдрә чәчле яшь егет һәм пеләш карт.

Патша аларны өстәл тирәли утырткан да соравын кабатлаган:

– Дөньяда иң көчлесе ни? Җавабыгыз дөрес булсын!

Тегермәнче әйткән:

– Барыннан да бигрәк җил көчле. Ул тегермән ташын әйләндереп кенә калмый, каты исә башласа, тегермән канатларын да сындыра ала.

Өе янган крәстиян килешмәгән.

– Җил исә дә туктый ул, тегермән канатларын да төзәтеп була, – дигән ул. – Барысыннан да көчлерәге – ут. Башкадан калса да, уттан калмый, минем бөтен йорт-җирем яным бетте.

Балыкчы үз чиратында крәстиян белән килешмәгән.

– Ут чыга да бетә ул. Су барыннан да көчлерәк. Язгы ташу вакытларында суның юлындагы бөтен нәрсәне агызып киткәнен күргәнегез юкмыни соң? Ярсый-ярсый да үз урынына кайта. Ярсыганда яман!

Балыкчыга тимерче каршы чыккан:

– Су язын гына көчле. Җәйге корылыкта су кибә, кышын бозга әйләнә. Барыннан да көчлерәге, һичшиксез, тимер. Тимер балта меңьеллык имәннәрне чабып аудара, тимер чакматаш кремнийдан ут чыгара, тимер туп дистә чакрымнарга ата, тимер кылычтан узган беркемнең дә исән калганы юк.

Кылыч һәм туплар турында ишетеп, хәрби түрә сикереп торган.

– Тимер күгәрә бит ул! Хәрбиләр барыннан да көчле, батыр сугышчылар теләсә нинди көчле коралланган дошман армиясен тар-мар итәргә сәләтле.

Бөдрә чәчле егет хәрби түрәгә каршы чыккан:

– Бер генә батыр да, ничек кенә көчле һәм кыю булмасын, чибәр кызларга каршы тора алмый. Чибәр кыз хәтта патшаны да әсир итә ала.

Сәүдәгәр егет сүзләренә көлгән генә.

– Матур кызларны акчага да сатып алып була. Барыннан да көчлерәге акча! Акчасы булса, ахмак та барин була, акчасы булмаса, барин ахмакка әйләнә. Акча булса, атакай ике тапкыр никахлаштыра. Акча төрмә ишекләрен дә ача, акча юлбасарларны да оҗмахка кертә. Акчасыз патша да яши алмый! – дип, кесәсендәге акча янчыгын чыгарып селкегән ул.

Яучы чираты җиткән. Тасма тел яучының теле телгә йокмас, сүз эзләп кесәгә кермәс. Шулайдыр да шул, алар бит ахмакка да әйбәт кыз табарга, иң күрексез булган кызга да әйбәт кияү таба белергә тиеш. Чынлап та, яучы үз телен мактый башлаган:

– Дөрес, акчага бар нәрсәне сатып алып була. Тик шунысы бар: акча бөтен кешедә дә юк бит. Иң көчлесе – тел! Юкка гына тел сөяксез димиләр. Ул акны – кара, караны ак итә. Иң кыю егетнең дә, иң матур кызның да башын әйләндерә. Тел белән алыпсатар алыпсатарны алдый, ялагайлар түрәләрнең күңелен нечкәртә, патшалар тулы бер халыкны буйсындырып тора. Телдән чыккан сүз күтәрә дә, үтерә дә!

Моңарчы бер сүз дәшми утырган зирәк аксакалга сүз биргәннәр.

– Синеңчә кайсы хаклы? – дип сораган аңардан патша. – Кайсы көчлерәк?

– Миңа калса, дөньядагы иң көчле нәрсә – хак сүз. Хак сүз җил кебек әче, ут кебек кайнар, ташу суы шикелле көчле, кылыч кебек үткер. Хак сүз тимердән каты, ул батырларга көч бирә, өметсезләргә ышаныч өсти. Хак сүзне җиңәм дип, алыпсатар соңгы акчаларын түгә, тасма тел еландай боргалана. Хак сүз тутыкмый, картаймый, суда батмый, җирдә череми, ул мәңге яши. Хак сүздән башка халыкны берләштереп, үз артыңнан ияртеп булмый. Минем сүзем хак! Әгәр, падишаһым, синең сүзең дә хак икән, син миңа ярты патшалыгыңны бирергә тиеш!

Зирәк аксакал әйткән дә бит, патшаның теле генә тасма тел яучыныкы шикелле сөяксез булып чыккан. Ул картка ярты патшалыгын бирү түгел, якасыннан тотып куып чыгарырга боерган.

Аксакалның хак сүзе халыкка таралган. Ачуы кабарган халык патшаны тәхетеннән куып төшергән һәм океан уртасындагы кеше яшәми торган утрауга сөргән. Уйлансын әле патша, бәлки, хак сүздән дә көчлерәк әйбер булмавын аңлар.

Что сильнее всего на свете?

Одному царю захотелось узнать, что всего сильнее на земле. Он оповестил об этом весь народ и человеку, который даст правильный ответ, обещал отдать половину своего царства.

Много ли, мало ли времени прошло, явилось к царю девять человек разного чина и звания: мельник, крестьянин-погорелец, рыбак, кузнец, военачальник, купец-барышник, сват-краснобай, молодой кудрявый парень и лысый мудрый старик.

Царь посадил их всех вместе и задал свой вопрос:

– Что сильнее всего на свете? Скажите, да так, чтобы было правильно!

Мельник сказал:

– Всего сильнее ветер. Он не только тяжёлые жернова легко вертит, но, если разбушуется, и крылья мельницы ломает.

Крестьянин-погорелец не согласился с мельником.

– Ветер подует, подует да утихнет, – сказал он. – А крылья мельницы сломает – не такая уж это великая беда, их можно починить. Всего сильнее огонь. От огня сгорел мой дом, сгорел дотла, даже головешки не осталось.

Рыбак в свою очередь не согласился с погорельцем.

– Огонь, рано или поздно, отпылает и погаснет. Сильнее огня вода. Разве вам не приходилось видеть, как по весне разливается вода и рушит на своём пути мосты и запруды, как размывает берега озёр, а потом уходит из них. Рыбаку возразил кузнец:

– Вода сильна лишь весной. В летнюю жару вода высыхает, а в зимние морозы превращается в лёд. Всего сильнее, конечно, железо. Железный топор рубит столетний дуб, стальное кресало извлекает из кремня огонь, стальная пушка бьёт на много вёрст, стальной меч рубит головы даже барам.

Заслышав разговор о пушках и мечах, вскочил со своего места военачальник.

– Ты забыл, что железо ржавеет! – напомнил он кузнецу. – Всего сильнее храбрый воин. Мои герои-храбрецы опрокидывают вражеские войска, если они даже вооружены пушками.

Молодой кудрявый парень возразил военачальнику:

– Как бы ни был силён и отважен герой, его может пленить красивая девушка. Никто не поднимет руку на красавицу. Она одним взглядом может покорить даже царя.

Купца-барышника такие слова парня рассмешили.

– Красивых девушек покупают на деньги. Всего сильнее на белом свете деньги! Если есть деньги, то и дурак может стать барином, а нет денег, то и барин становится дураком. За деньги поп дважды венчает. Деньги открывают тюремные ворота, деньги могут и для разбойника быть пропуском в рай. Без денег не может прожить даже царь! – тут купец вытащил из кармана мешочек с деньгами и потряс им.

Настал черёд высказываться свату-краснобаю. Ну, что сваты, что свахи, как известно, за словом в карман не лезут. Ведь их задача – даже за дурака-жениха уметь высватать хорошую девушку и последнюю дуру выдать за дельного, умного парня. Язык у них должен быть хорошо подвешен. Свой язык и начал хвалить сват-краснобай:

– Это верно: за деньги можно купить всё-всё. Но ведь деньги-то водятся не у всех, надо ещё уметь добывать их. Всего сильнее на свете язык! Недаром про него говорят, что он без костей. Он может чёрное сделать белым. Может прельстить и героя, и красавицу. С помощью языка барышник обманывает барышника, льстецы задабривают грозных начальников, цари подчиняют себе целые народы. Слова, сказанные языком, могут и разрушать и воздвигать города и государства!

Последнее слово осталось за старым мудрым человеком.

– Кто, по-твоему, сказал правильно? – обратился к нему царь. – Что всего сильнее на свете? Скажи нам.

Старик сказал так:

– По-моему, сильнее всего – правдивое слово! Правдивое слово – остро и сильно, как ветер, горячо, как огонь, может заполонить, как вешняя вода, и пронзить насквозь, наподобие меча. Правдивое слово крепче железа, оно придаёт герою силы, укрепляет верой изуверившихся, делает умными красивых девушек. Чтобы одолеть правдивое слово, барышнику приходится отдавать все свои барыши, а лжецу-краснобаю изворачиваться ужом. Правдивое слово не ржавеет, не стареет, не тонет в воде, не гниёт в земле, оно вечно молодо. Без правдивого слова нельзя править народом, нельзя его объединить в одно целое. Моё слово правильное! Если и твоё слово – о, царь! – твёрдое, то ты должен отдать мне половину своего царства.

Хорошо сказал мудрый старик! Но язык у царя, как и у свата-краснобая, оказался без костей, и он не только не отдал мудрецу обещанного полцарства, но и приказал вытолкать его взашей.

Всё же правдивое слово мудреца дошло до народа и распространилось по государству. Народ отнял власть у царя, а его самого сослали на необитаемый остров в океане. Чтобы подумал на досуге и понял, что нет на свете ничего сильнее правдивого слова.

ЭЧТӘЛЕК

Камыр батыр. *Башкорт халык әкияте* (А. Галиева тәрҗемәсе) 3
Нончык патыр. *Мари халык әкияте* (А. Галиева тәрҗемәсе) 12
Тегүче, аю, шайтан һәм Вирява. *Мордва халык әкияте* (А. Галиева тәрҗемәсе) 20
Үлмәс Кощей. *Рус халык әкияте* (Т. Шакирова тәрҗемәсе) 30
Ак Елан. *Татар халык әкияте* 42
Кокорикок. *Удмурт халык әкияте* (А. Галиева тәрҗемәсе) 50
Кайсы көчлерәк? *Чуваш халык әкияте* (А. Галиева тәрҗемәсе) 54

СОДЕРЖАНИЕ

Камыр-батыр. *Башкирская народная сказка* (перевод М. Лося) 8
Нончык-патыр. *Марийская народная сказка* (перевод Вл. Муравьева) 16
Портной, медведь, чёрт и Вирява. *Мордовская народная сказка* (перевод Э. Померанцевой) 25
Кощей Бессмертный. *Русская народная сказка* 37
Белый Змей. *Татарская народная сказка* (перевод А. Каримовой) 46
Кокорикок. *Удмуртская народная сказка* (перевод З. Веселой) 52
Что сильнее всего на свете? *Чувашская народная сказка* (перевод С. Шуртакова) 57

Литературно-художественное издание

Составитель **Галияхметова** Айсылу Фарсовна

Сказки

Казань. Татарское книжное издательство. 2021

На татарском и русском языках

Әдәби-нәфис басма

Төзүчесе **Галиәхмәтова** Айсылу Фарса кызы

Әкиятләр

Мөхәррирләре *А. Ф. Галиәхмәтова, Э. Р. Хөснетдинова*
Бизәлеш мөхәррире *Р. Х. Хәсәншин*
Техник мөхәррире һәм компьютерда биткә салучылары *Н. П. Клипова, Г. С. Нуретдинова*
Корректорлары *Г. Ә. Хәйруллина, А. Р. Миңнуллина*

Оригинал-макеттан басарга кул куелды 24.11.2021. Форматы 84×100 1/16.
Шартлы басма табагы 5,85.

«Татарстан китап нәшрияты» ТР ДУП. 420066. Казан, Декабристлар урамы, 2.
Тел./факс: (843) 519-45-22.
http://www.tatkniga.ru
e-mail: info@tatkniga.ru

Татарстан китап нәшриятының фирма кибетләре:
Казан, Бауман урамы, 19. Тел.: (843) 294-70-50.
Казан, Бауман урамы, 51. Тел.: (843) 225-76-55.
Казан, Декабристлар урамы, 2. Тел.: +7(927) 671-05-00.

Маркетинг бүлеге:
Казан, Декабристлар урамы, 2. Тел.: (843) 519-45-35.

Интернет-кибет: http://www.tatkniga.ru